
PAU I DESARMAMENT

És una guerra? Gihadisme i terrorisme

2

Pere Brunet · José Luís Gordillo
Joaquim Lleixà · Xavier Mojal · Pere Ortega

PAU I DESARMAMENT

2

És una guerra?

Gihadisme i terrorisme

Autors

Pere Brunet
José Luis Gordillo
Joaquim Lleixà
Xavier Mojal
Pere Ortega

Centre Delàs d'Estudis per la Pau

Carrer Erasme de Janer 8, entresol, despatx 9
08001 Barcelona
T. 93 441 19 47
www.centredelas.org
info@centredelas.org

Col·lecció «Pau i desarmament», n° 2

Coordinadors: Joaquim Lleixà i Pere Ortega

Autors: Pere Brunet, José Luis Gordillo,
Joaquim Lleixà, Xavier Mojal, Pere Ortega

Barcelona. Octubre 2018

Grafisme: Esteva&Estêvão

D.L.: B-6497-2016

ISBN: 978-84-09-08684-9

Índex

Introducció · <i>Joaquim Lleixà i Pere Ortega</i>	7
Els debats sobre terrorisme · <i>Pere Ortega</i>	9
Les causes del <i>gihadisme</i> · <i>Xavier Mojal</i>	19
L'espectre nebulós del terrorisme · <i>Joaquim Lleixà</i>	31
El foment intencionat de la por al terrorisme · <i>Pere Brunet</i>	43
La guerra contra el terrorisme en perspectiva · <i>José Luis Gordillo</i>	57
Mesures per combatre l'extremisme gihadista · <i>Pere Ortega</i>	65

Introducció

Joaquim Lleixà i Pere Ortega

Les ciutats de Barcelona i Cambrils patiren un greu atemptat gihadista l'agost de 2017 que sacsejà la societat catalana i espanyola. Aquest tipus d'atemptats ja s'havien produït anteriorment en altres indrets d'Europa, atacs que sobre tot havien colpejat als països del món àrab i alguns de l'Àfrica subsahariana i del sud-est asiàtic. Aquests atacs terroristes a Catalunya han empès a diversos analistes a fer reflexions al voltant del fenomen gihadista, i el **Centre Delàs d'Estudis per la Pau** ha volgut contribuir, des de la perspectiva de la pau, a obrir un camp de reflexió sobre aquesta nova forma de terrorisme. Es tractava de poder entendre el per què de la mundialització d'aquest fenomen, i perquè uns joves que pertanyien a una comunitat musulmana assentada i integrada en la ciutat de Ripoll podien abraçar una causa que els impulsés a atemptar contra la societat que els havia donat acollida.

Obrir aquest camp de reflexió, pensàvem, podia ser útil per entendre, no solament el fenomen de l'extremisme violent gihadista, sinó també perquè el «terrorisme internacional» és, avui, preocupació principal dels Estats occidentals i figura de manera destacada com la primera amenaça en les estratègies de defensa nacional dels Estats occidentals, tant d'Estats Units, com de tots els seus aliats, entre ells, l'Estat espanyol. Però també dels no aliats d'EUA, com ara Rússia.

Així, ens calia esbrinar si això era una excusa per construir un nou enemic que justificués la imparable cursa militarista d'EUA seguida fidelment pels seus aliats, o obeïa a una realitat objectiva, i el perill gihadista era una qüestió vital per la convivència en les nostres societats. De tal manera que vam decidir iniciar una reflexió compartida entre els membres del Centre i plasmar-la en aquesta publicació que teniu a les mans.

La primera pregunta era qüestionar-se el mateix concepte de «terrorisme», molt controvertit en la ciència política i entre la comunitat internacional, i preguntar-nos si aquesta definició és escaient aplicar-la solament a les persones que atempten contra l'ordre dels Estats, o també es pot aplicar als propis Estats. Com també preguntar-nos sobre les causes que es mouen darrere del concepte de la gihad i la seva deriva radical de gihadisme, així com la seva relació amb l'islam i els estereotips que s'han creat al voltant de la religió musulmana i que han derivat en islamofòbia. De la mateixa manera, tampoc podíem defugir esbrinar sobre els orígens de la declaració feta pels Estats Units després de l'11-S de 2001, quan EUA va iniciar una guerra contra el terrorisme d'abast planetari i les guerres posteriors que aquella declaració va ocasionar. Una estratègia que podia obeir als beneficis que podia ocasionar el continuar exercint el poder hegemònic mundial i la dependència que en matèria de seguretat en podia resultar pels EUA.

D'aquí se'n deriven les «pors» que el gihadisme ha despertat en els països occidentals, i si aquestes estan plenament justificades, o són producte de pors induïdes per raons alienes, quan les morts que han produït són infinitament inferiors a les que produeixen altres inseguretats en la vida de les persones. Reflexió que ens portava a considerar que el gihadisme no es pot combatre des de l'àmbit militar o retallant drets i llibertats, sinó que el seu tractament ha de passar per actuar sobre les causes que el motiven i buscar en la combinació interdisciplinària la seva prevenció.

Som conscients que aquesta publicació té llacunes, no s'aborden aspectes importants relacionats amb el terrorisme, que pensem ampliar en properes publicacions.

Els debats sobre terrorisme

Pere Ortega

Els esforços per comprendre i definir el terrorisme sempre han trobat obstacles tant acadèmics com polítics. Tant és així que no ha estat possible, malgrat molts intents, de trobar un consens sobre el concepte terrorisme. A continuació s'exposen algunes de les seves dificultats.

Si per violència s'entén un atac contra la integritat física o moral d'una persona per limitar o anular la seva capacitat de llibertat, quan aquesta violència és exercida mitjançant una acció armada, ja sigui feta per un Estat, un grup o un individu, si l'acció té finalitat política serà difícil qualificar-la d'acció terrorista. Això és degut a una raó de pes. D'acord amb el dret natural, ningú (ni persones ni Estats) no té dret a atemptar contra la integritat física d'una persona si no és en defensa pròpia. Una qüestió no gens fàcil de dilucidar quan alguna de les parts enfrontades en un conflicte on s'ha exercit violència argumenten el dret a la legítima defensa. Autodefensa que no solament es pot exercir enfront d'una violència personal, sinó també quan la violència és estructural exercida per un grup dominant o Estat que sotmet persones a unes condicions de vida ignominioses que impedeixen cobrir necessitats bàsiques per viure amb una certa dignitat. O sotmeses a una violència cultural que no permet a persones exercir drets d'acord amb el seu medi natural, religió o cultura fins a extrems d'anul·lar la seva identitat (Galtung, 2003).

Aquest advertiment es oportú perquè, en nombroses ocasions, la violència dels oprimits és reactiva enfront de qualsevol de les violències esmentades, personal, estructural o cultural, generalment enfront de totes tres, exercides per grups de poder o Estats. A tall d'exemple, és el cas actual de la població palestina que pateix les tres violències, la personal, l'estructural i la cultural

davant l'opressió i apartheid a què està sotmesa per part de l'Estat d'Israel. Violència reactiva considerada legítima des d'un punt de vista ètic per diferents pensadors (Sartre, 1961). Aleshores, considerant el que s'ha exposat, quan es dona un atac violent contra persones amb finalitats polítiques, caldrà dilucidar si es tracta d'una violència legítima o no. Si l'acció està justificada des d'un punt de vista ètic, serà difícil qualificar-la de terrorista. Però, malgrat això, igualment s'hauran de tenir en compte algunes consideracions abans de justificar-la.

Una serà si la violència s'utilitza de forma desproporcionada contra població no combatent. Aquest és un punt crucial perquè un atac contra població innocent és pot considerar com l'antítesi de la violència legítima (González Calleja, 2017). Perquè el fet de generar terror sobre una població, una ètnia, una ideologia o seguidors d'una religió es pot qualificar com terrorista. Atès que els atacants no s'han aturat a fer consideracions morals o de tipus humanitari i s'han dedicat a atacar la població civil, i persegueixen infringir el màxim de mal possible per obtenir avantatges polítics i subvertir un govern considerat enemic, aleshores l'atac es pot qualificar de terrorista.

Una altra qüestió que cal assenyalar és que el terrorisme no és una doctrina, sinó una estratègia, un mètode de lluita utilitzada per qualsevol ideologia per aconseguir objectius polítics. Un instrument que ha estat igualment utilitzat per governs com per grups polítics. El va practicar el nazisme, l'estalinisme, el sionisme, l'anarquisme i múltiples grups armats de diferents ideologies.

* * *

Segons Alex J. Bellamy, el terme terrorisme es pot definir per cinc característiques:

- Per tenir motivacions polítiques.
- Per voler subvertir o doblegar l'estat amb un objectiu concret.
- Per aconseguir objectius generant por en la societat.
- Per portar-se a terme per actors no estatals.
- Per atacar persones no combatents.

Les formulacions de Bellamy són les mateixes que argumenten tots els Estats: s'autoexclouen de practicar el terror i només el consideren en mans d'actors no estatals. Cosa totalment inadequada perquè, com s'ha indicat, els Estats han utilitzat el terrorisme quan els ha convingut. Cert és, que els règims de democràcia liberal han estat més respectuosos amb l'Estat de dret

que les dictadures, però així i tot, Estats de dretes o d'esquerres, quan els ha interessat, han utilitzat agents estatals o paraestatals de manera clandestina per portar a terme accions al marge del que estableix la llei que els atorga l'ús legítim de la violència. Ho han fet igual contra enemics exteriors o interiors i han utilitzat la tortura, la privació de llibertat o l'assassinat. Així, el terrorisme d'estat va més enllà de les formes establertes en el dret nacional o internacional, i, en ocasions, no ha respectat l'estat de dret, inclús no distingint entre població sospitosa de voler subvertir l'estat de població innocent.

Evidentment, això no és res de nou, en el passat, ho feren molts Estats atorgant patent per actuar de forma al·legal a pirates i corsaris, o grups armats que actuaven a mig camí entre ser mercenaris o bandolers. Grups que actuaven en un terreny difús entre legalitat i il·legalitat. I més properament, paramilitars, guardaespalles, milicians, guerrillers, gihadistes, policies privades i màfies que, en ocasions, han rebut el suport d'estats.

El problema apareix quan la violència que han exercit aquests grups és qualificada de terrorista pels grups o Estats que la pateixen, mentre que els Estats que la patrocinen neguen l'acusació de terrorisme. Així, en ocasions, s'ha vist a grups paramilitars i parapolicials practicar violència il·legítima amb el suport dels Estats quan a aquests els ha convingut. Ho han fet les agències de serveis secrets de la CIA, el Mosad, els GAL en l'Espanya dels anys 1980 i molts altres que, connectats amb grups paraestatals han practicat «guerres brutes». A vegades, inclús, utilitzades per combatre moviments socials i grups que representen una molèstia a la política dels Estats, com per exemple, quan l'Estat francès va enfonsar el juliol de 1985 el Rainbow Warrior, vaixell de Greenpeace que protestava contra les proves nuclears franceses a Mururoa a la Polinèsia.

Aleshores, quan es parla de la violència legítima dels Estats, sinó es fan precisions pot resultar un terreny relliscós. Perquè les accions il·legals esmentades no són pròpies d'un Estat de dret, i entren en el terreny de poder ser qualificades de terroristes.

D'igual manera, els Estats autoritaris o dictadures, han practicat el terror indiscriminat llençant una violència extrema contra un sector de la pròpia població. O feu la dictadura militar d'Indonèsia (1968), que va eliminar centenars de milers o potser un milió de persones acusades de comunistes; els règims dels països del socialisme «irreal», com la KGB a Rússia, la Stasi a la RDA i tants d'altres. O feren el feixisme i nazisme utilitzant grups paraestatals, com va fer la Itàlia de Mussolini amb les Camises Negres; a l'Alemanya

de Hitler amb les SA; la dictadura militar Argentina de 1970 amb la Triple A, i d'altres d'Amèrica Llatina: Xile (1973-74), Uruguai, Brasil, Guatemala, El Salvador, Colòmbia, on es llançaren a eliminar activistes socials i sindicalistes. En tots aquests casos, és adequat parlar de «terrorisme d'estat».

Però, per què no parlar de terrorisme d'estat quan es llencen atacs armats amb arguments eteris? Com quan Estats Units atacà i envai Afganistan per haver amagat Bin Laden; o quan EUA va fer el mateix a Iraq acusant-lo d'amagar armes de destrucció massiva, cosa que es va demostrar falsa. També en els bombardejos d'EUA a Afganistan, Iraq, Pakistan, Somàlia; de Turquia, Israel, França, Estats Units, Rússia a Síria; de Rússia a Txetxènia; d'Israel sobre una Palestina ocupada i colonitzada; del règim de l'apartheid de Sud-àfrica sobre la població negra i tants d'altres.

La violència exercida pels Estats té més consideracions, perquè, en el cas de tractar-se d'un Estat no democràtic, aleshores la violència també es podria considerar il·legítima atès que el govern no ha estat refrendat per sufragi universal i no gaudeix del consens social de la seva població. I, si és democràtic, malgrat militars, policies i guàrdies gaudeixen de l'ús legítim de la violència per delegació de l'estat, sí l'ús de la violència no disposa del suport suficient entre la ciutadania, també podria ser considerada il·legítima. És el cas de l'excés de força utilitzada per la policia a Catalunya l'1 d'octubre de 2017, o la del govern de Daniel Ortega a Nicaragua contra les massives protestes dels seus opositors l'abril de 2018.

Una violència que, en els Estats democràtics, malgrat es pot considerar legal, pot violar drets fonamentals de la població interna i, en aquest sentit, ser qüestionable. Per exemple, després de l'atac a les torres bessones l'11-S de 2001 a Estats Units, sota el síndrome de l'amenaça terrorista, el Govern adoptà el 2002 la *homeland security*. Una estratègia on es combinaven aspectes policials, militars i de seguretat en tots els àmbits nacionals, tant en els públics com en els privats. Estratègia sota la qual es van crear diverses agències dedicades a exercir una estricta vigilància sobre la població en aeroports, ports, comunicacions, Internet i transaccions financeres. Un control sobre la població sota el temor que l'enemic estava dins del propi territori i que per combatre'l calia aprovar una *patriot act*, destinada a vulnerar drets i llibertats de la ciutadania, entre els quals n'hi havia un de tan ignominiós com és la pràctica de la tortura, o d'altres, com detencions arbitràries que limitaven l'*habeas corpus* de la ciutadania.

Un control de la població que també es va traslladar a Europa. El 2003, la Unió Europea va elaborar l'Estratègia Europea de Seguretat (EES), destinada a prevenir inseguretats provinents de l'exterior, entre les quals s'enumera el terrorisme, l'extremisme religiós violent i les migracions. Enfront aquestes suposades amenaces, es va posar en marxa FRONTEX, una agència de control de fronteres de la UE, amb una preocupant militarització de les missions que aquest organisme porta a terme, utilitzant material militar pesant, avions, helicòpters de combat i bucs de vigilància marítima, equips especialment destinats a la Mediterrània, la frontera sud d'Europa. Un reforç de la seguretat de fronteres per impedir l'arribada d'immigració, amb especial cura de la provinent de països àrabs pel suposat perill que arribin gihadistes amb la intenció d'atemptar en sòl europeu. Tant és així, que la UE va posar en marxa fons d'ajut al desenvolupament i ajuts especials a bona part de països del Nord d'Àfrica i del Sahel (Eritrea, Sudan del Nord, Líbia...) destinats a aturar l'arribada de migrants a Europa. Uns fons que permeten l'adquisició d'armament i, per tant, donen una resposta militar a un problema que és humanitari, i que té relació amb el model de desenvolupament econòmic dels països rics basat en un excessiu consum d'energies no renovables que generen el canvi climàtic, l'augment de les temperatures i la desertització, que són, al costat de les guerres, en les que també participen països europeus, les veritables causes de les migracions (Font, 2016).

Aquesta obsessió per la seguretat també afecta la població autòctona europea, en especial la d'origen de l'Orient Mitjà i Nord d'Àfrica ja establerta en Europa.

* * *

Un altre exemple de terrorisme d'estat es dona en la majoria de les guerres. Perquè, encara que aquestes no siguin declarades (avui els Estats no declaren la guerra), en totes es cometen atrocitats injustificables. Es bombardeja ciutats, es massacra civils no combatents, es viola les dones, es practiquen neteges ètniques, genocidis, tortures i crims que, en molts casos, es poden qualificar de lesa humanitat. Crims que, malgrat que existeix un tractat internacional que regula la guerra (Convenció de Ginebra, 1948) i els condemna, en la pràctica no s'aplica, perquè no es demanen comptes als Estats infractors. Així, molts d'aquests crims es podrien qualificar de terroristes. Però sempre hi haurà qui ho matisarà i dirà que no es pot parlar de terro-

risme perquè, en la guerra, l'objectiu principal és vèncer l'enemic i destruir qualsevol estructura civil que pugui tenir un valor estratègic militar i ajudar a guanyar més ràpidament l'enemic, fet que estalviarà sofriment i morts a les dues parts. És la raó sostinguda pel Govern els Estats Units per justificar el llançament de les bombes nuclears sobre Hiroshima i Nagasaki. Un exemple extensible a la pràctica de la tortura sobre persones detingudes acusades de terrorisme després de l'11-S per obtenir una informació que el detingut amagava sota l'argument que podia estalviar nous atemptats, sofriment i vides humanes.

Això ens porta de nou a la qüestió moral. Els defensors del concepte de «guerra justa» sostenen que si la guerra és justa, no es pot parlar de terrorisme (Walzer, 2001).

Però endinsar-se en aquest debat és estèril, perquè els que inicien la guerra sempre argumentaran que la seva causa és justa. I els que es defensen d'una agressió també sostindran que tenen dret a defensar-se i, per tant, és just emprar la violència. Per això és impossible sostenir que en les guerres no es comenten actes arbitraris i desproporcionats contra personal no militar.

Si canviem d'escenari i ens situem en Estats amb règims autoritaris o dictadures que reprimeixen molt durament qualsevol dissidència interna, o en països colonitzats sotmesos a ocupacions militars, en tots aquests casos s'han produït moviments interns de rebel·lió que han empès grups a utilitzar la violència armada per enfrontar-se a l'ocupació o a una dictadura per intentar alliberar el seu país. És clar que podrien haver escollit mètodes no violents, però no sempre és fàcil, sobretot per la dura resposta que pot utilitzar l'opressor. Aquests grups armats poden haver fet accions de sabotatge o col·locat bombes que poden haver comportat la mort de gent innocent. Ho van fer els partisans, maquis, guerrillers i grups d'alliberament nacional enfront del feixisme, de les dictadures militars llatinoamericanes o el colonialisme. Es poden qualificar aquests grups o les accions que van cometre de terroristes? Una pregunta que ha tingut diferents respostes per part de diferents intel·lectuals.

Entre els pensadors de la lluita armada com a força alliberadora dels pobles oprimits hi ha Frantz Fanon. Un pensament que va tenir molt predicament dins del moviment anticolonial i que va empènyer a utilitzar la violència amb totes les seves variants, inclosos els atacs contra població no combatent en les metròpolis dels colonitzadors (Fanon, 1961). Fanon es va involucrar al costat del Front d'Alliberament Nacional (FLN en francès) en la guerra per la independència d'Algèria (1954-1962).

Per Fanon, Jean Paul Sartre i una bona part de l'esquerra política, aquests atacs d'extremisme violent no eren terroristes, atès que en el cas de viure una situació d'ocupació militar o una tirania insuportable justificava el dret a l'autodefensa i era lícit atacar la població per considerar-la còmplice de l'agressió injusta que patien. És el cas de tantes guerrilles dels anys 1960 i 1970 que lluitaren contra l'ocupació colonial o per enderrocar governs dictatorials de gran injustícia social. Un pensament radical que no mirava prim i que justificava la violència en qualsevol de les seves variants. Però aquells atacs, qualificats de terroristes pels Estats, també van tenir, des del pensament social d'esquerres, qui els criticués. Han estat diverses les veus que han argumentat en contra de la violència pragmàtica. Albert Camus, des d'un punt de vista moral, va escriure múltiples articles en contra de la violència contra civils en la guerra d'Algèria (Camus, 2002) i, en un escrit anterior seu en finalitzar la Segona Guerra Mundial, va advocar per no ser «ni víctima ni botxí» (Camus, 2014) i en el qual, tot i que justificava la guerra contra el «mal» del nazisme, demanava no convertir-se en botxí de l'enemic alemany. Per altra banda, Hannah Arendt, davant de l'aixecament dels «Black Panthers» en diverses ciutats d'EUA i les seves exaltacions a la violència, negava cap possibilitat que la violència generés llibertat política ni atorgués poder als grups que la practicaren. Per Arendt, el poder només pot sorgir del consens social, mai de la «punta d'un fusell» com afirmava Che Guevara (Arendt, 1969). O Gandhi, que en tota la seva llarga bibliografia negarà qualsevol aire alliberador o emancipador de la violència, afirmant: «la violència només engendra violència». Frase milers de vegades repetida, afegint què allò que s'aconsegueix amb violència només amb violència es pot mantenir (Gandhi, 2001). Pensament reafirmat des de la filosofia moral per nombrosos autors, entre nosaltres Martínez Guzmán (2001), qui sosté que s'ha de produir un «gir epistemològic» de canvi en el pensament convencional, aquell que dona com a inevitable la utilització de la violència per resoldre els conflictes, quan la humanitat té mitjans per afrontar-los per mitjans pacífics i sense infringir-se dany. I afegia que era utòpic pensar que la violència pot generar pau quan, malgrat la seva utilització, els conflictes i les guerres continuen i, per tant, el realisme imposa buscar altres mitjans per resoldre-les.

Però hi ha casos on l'extremisme violent encara és més controvertit. És el cas de països amb democràcia formal on hi ha normes de convivència acordades per consens social. Hi ha hagut països amb Estat de dret on alguns grups han utilitzat la violència armada per canviar el sistema polític i han

atacat la població civil amb la intenció de subvertir l'ordre establert. ETA i IRA —que lluitaren per l'alliberament nacional d'Euskadi i Irlanda del Nord—, Brigades Roges i Exèrcit Roig (RAF) —que pretenien combatre el capitalisme atacant l'estat—, són exemples de grups que actuaven per enderrocar sistemes de democràcia formal i que van utilitzar la violència contra civils. Aquests grups se'ls pot qualificar de terroristes? En aquests casos hi ha un consens més generalitzat entre els estudiosos de la ciència política (Tilly, 2006) que afirmen que sí que existeix un contracte social de la població per dotar-se d'un Estat de dret i que intentar subvertir-lo utilitzant la violència armada es pot qualificar com terrorisme.

L'extrema dreta també ha utilitzat la violència armada en Estats de dret: en els denominats «anys de plom» a Itàlia, Argentina, Bèlgica. A l'Estat espanyol, durant els anys de la transició de 1974 a 1984, on diversos grups d'ultra dreta, la Triple A, Batallón Vasco Español i d'altres, van practicar múltiples atemptats i assassinats. Però aquests grups no pretenien subvertir l'estat sinó al contrari, defensar-lo, fer-lo retrocedir a una dictadura o impedir que les esquerres arribessin al govern. També és el cas dels pistolers patrocinats per les patronals per eliminar sindicalistes durant la dècada dels anys 1920 a Catalunya i Espanya. O altres formes de violència que grups de diferent signe practiquen contra persones o grups socials. Pensem en el Ku Kux Klan, que terroritza la comunitat negra dels Estats Units; o la violència armada de individus aïllats en escoles, universitats o espais públics que maten de manera indiscriminada. Els seus crims són tractats com delictes comuns i mai com atacs terroristes.

O la violència de gènere practicada de forma indiscriminada contra les dones a través de la violació. Com s'ha de qualificar la violació planificada i programada de manera massiva contra dones d'una nació o grup ètnic? Com va ser el cas de l'exèrcit soviètic després de l'ocupació de Berlín en 1945, on, en una acció de represàlia sobre el poble alemany, el comandament militar rus va programar la violació de totes les dones berlineses entre 14 i 70 anys. O les violacions de dones que de forma massiva es van programar a Bòsnia-Herzegovina en la guerra entre 1992-94 per part dels grups militars croates i serbis. Una violència dirigida a imprimir terror entre la població bosniana.

Per altra banda, hi ha el pensament anarquista partidari de l'acció armada per atacar l'estat burgès, al qual consideren l'enemic a combatre i destruir. Un moviment que ha tingut seguidors pacifistes (Proudhon, Domela Nieuwenhuis), però també radicals partidaris de l'acció directa violenta

(Bakunin, Malatesta...) que no han dubtat a utilitzar la violència indiscriminada per aconseguir els seus objectius revolucionaris. Va ser un atac terrorista la bomba llençada a la platea del Liceu de Barcelona el novembre de 1893? Pel corrent pacifista anarquista segur que sí. Però altres anarquistes han justificat la violència per enderrocar l'estat.

* * *

Per concloure. Com s'ha anat descrivint, sí una acció d'autodefensa davant una agressió violenta es considera legítima des d'un punt de vista ètic, aplicar-li la denominació de terrorista és arbitrari per com és de difícil determinar si l'acció és legítima o no ho és. Però, alhora, els científics socials que han estudiat la violència com instrument polític no dubten a qualificar de terrorista qualsevol acció dirigida contra població civil no combatent (Tilly, González Calleja, Bellamy i molts altres). Així, l'extremisme violent, sigui practicat per un Estat, grup o persona de qualsevol signe polític, es pot qualificar de terrorista quan la seva acció va dirigida de forma indiscriminada contra població civil no combatent.

Bibliografia

- Arendt, H. (2011), *Sobre la violència*, Barcelona, Angle editorial
- Bellamy, A.J. (2009), *Guerras justas*, Madrid, Fondo de Cultura Económica
- Bourekba, M. (2018), *Atentados de Barcelona: La explicación posible, las posibles explicaciones*, Barcelona, CIDOB
- Camus, A. (2002), *Réflexions sur le terrorisme*, París, Nicolas Philipe
- Camus, A. (2014), *Ni víctimas ni verdugos*, Buenos Aires, Ediciones Godot
- Fanon, F. (2011), *Los condenados de la tierra*, Tafalla, Txalaparta
- Font, T. (2016), *Ayuda humanitaria a militares para frenar las migraciones*, Público, <https://blogs.publico.es/cronicas-insumisas/2016/07/27/ayuda-humanitaria-a-militares-para-frenar-las-migraciones/>
Consultat el 22/08/2018
- Galtung, J. (2003), *Paz por medios pacíficos. Paz y conflicto, desarrollo y civilización*, Bilbao, Bakeaz, Gernika Gogoratzuz
- Gandhi, M. (2001), *Autobiografía. Historia de mis experiencias con la verdad*, Madrid, Arkano Books

- González Calleja, E. (2017), *Asalto al poder. La violencia política organizada y las ciencias sociales*, Madrid, Siglo XXI
- Martínez Guzmán, V. (2001), *Filosofía para hacer las paces*, Barcelona, Icaria
- Sartre, J.P. (2011), Pròleg de *Los condenados de la tierra*, Fanon, F. Tafalla, Txalaparta
- Tilly, Ch. (2007), *Violencia colectiva*, Barcelona, Hacer editorial
- Townshend, Ch. (2008), *Terrorismo. Una breve introducción*, Madrid, Alianza Editorial
- Walzer, M. (2001), *Guerras justas e injustas. Un razonamiento moral con ejemplos históricos*, Madrid, Paidós

Les causes del gihadisme

Xavier Mojal

El concepte *gihad*, segons la font original, l'Alcorà, es refereix en la majoria de casos a l'esforç personal i la superació de l'ànima davant dels reptes, mentre que en d'altres té connotacions bèl·liques, sempre defensives i amb l'acompanyament d'estrictes regles per evitar morts musulmanes i innocents. No obstant això, als països occidentals la paraula ha adquirit les connotacions més negatives fins al punt de ser entesa com a 'guerra santa', arran de l'acceptació acrítica —o mal intencionada—, sobretot per part de mitjans de comunicació, de la terminologia emprada pels grups extremistes violents de tipus islamista. I és que aquests tipus de grups armats totalitaris, com l'autoproclamat Estat Islàmic, al-Qaeda o Boko Haram, fan una lectura pervertida de l'ús de la violència que contempla la *gihad*. La qualificació d'aquests grups com a gihadistes s'ha popularitzat tant com per quedar-se, i per aquest motiu, encara que no ens agradi, ens hi referirem d'aquesta manera.

Feta la introducció, el terrorisme gihadista és un dels principals fenòmens actuals (i de les últimes dècades) que amenacen la seguretat global. Almenys, és el més sonor de tots —comparem el contingut informatiu que genera als mitjans de comunicació amb el mateix per al canvi climàtic, per exemple— i aquell sobre el qual els governants hi posen (suposadament) més èmfasi per eliminar-lo o evitar-lo. Com que sabem que el gihadisme no ha caigut del cel, i com que és una amenaça a la seguretat de les persones —no ho oblidem, sobretot de les musulmanes— que no volem, és adient entrar en el debat sobre les seves causes, tant de moda (i necessari) sobretot als països occidentals que l'han patit.

D'entrada, cal evitar simplificacions del fenomen i caure en explicacions úniques i lineals. També cal tenir en ment que el gihadisme actua en contex-

tos ben diferents, de l'Europa més benestant i proveïdora d'oportunitats fins a països en conflicte i amb altes quotes de pobresa extrema. Així, és necessari proposar respostes dinàmiques que puguin enllaçar la diversitat causal del gihadisme. A més, per entendre el terrorisme, en aquest cas gihadista, cal referir-nos a dos conceptes en desenvolupament; l'extremisme violent i la radicalització. Tot i que no hi ha consens amb les seves definicions, com tampoc passa amb el terme 'terrorisme', podem aproximar-nos als seus significats. L'extremisme violent comprèn l'adopció d'una ideologia intransigent i intolerant i la seva aplicació (o voluntat d'aplicació) a través de mitjans violents (OPEV, 2017); és la fase anterior al terrorisme i objecte d'aplicació de mesures preventives al terrorisme (les polítiques CVE, Countering Violent Extremism). La radicalització —sense voler entrar al debat sobre els factors positius inherents al terme 'radical'— es refereix al procés pel qual un individu o grup de persones adopten aquest tipus d'ideologies extremes. D'aquesta manera, l'estudi de les causalitats del terrorisme se centra, avui dia, en el fenomen de la radicalització, el procés influït per una gran diversitat de factors pel qual una persona adopta l'extremisme violent i acaba sent capaç de cometre actes terroristes.

És ben conegut l'interès criminològic d'elaborar perfils que exposin els factors psicològics i socioeconòmics dels gihadistes a sòl occidental, hagin arribat o no a cometre actes terroristes. De sexe masculí, jove, de família immigrada musulmana, criat en un barri desafavorit i marginal, sense èxit amb els estudis, i amb antecedents criminals (i estada a la presó, lloc de radicalització gihadista en nombrosos casos) és el perfil més probable (Hecker, 2018). Tot i així, aquests factors majoritàriament socioeconòmics, que desemboquen en una determinada psicologia que empeny a abraçar una ideologia extrema i a aplicar-la amb violència, no expliquen per si sols per què la gran majoria de persones que compleixen aquests requisits o similars no es tornen terroristes. O no aclareixen tampoc altres perfils de persones, socialment integrades (aparentment), de classe mitjana, amb estudis (fins i tot superiors), o conversos, per mencionar alguns exemples, que no hi encaixen. La perspectiva psicosocial, doncs, no és definitiva.

La ideologia salafista gihadista, el combustible del terrorisme gihadista

Una característica compartida entre tots els gihadistes radicalitzats arreu és l'adopció de la ideologia salafista gihadista. Com bé explica el Moussa Bourekba (2018b), aquesta ideologia conté un component religiós (ultra)ortodox i un altre que combina geopolítica i escatologia. En el camp religiós busca instaurar un islam pur basat en la pràctica i la lectura rigorista de les seves fonts sagrades, eradicant qualsevol pràctica o lectura considerada com a desviada a través de la excomunió acompanyada de violència. En el camp geopolític defensa la gihad (la seva interpretació violenta i ofensiva) contra l'enemic Occidental arreu. No obstant això, el salafisme comú, d'on en deriva el gihadista, és una determinada interpretació de l'islam sunnita, extremadament conservadora, rigorista, intransigent, intolerant, patriarcal, però no necessàriament violenta ni política. És a dir, existeixen comunitats salafistes completament apolítiques que rebutgen la violència per a imposar la seva doctrina. Aquesta doctrina ortodoxa i rigorista té segles d'història. Segons els salafistes, el salafisme és tan vell com l'islam, donat que el terme salaf es refereix al profeta Mahoma, el seu entorn i les dues generacions següents de musulmans, considerades com a referents a imitar per la consideració que practicaven l'islam pur i original. En realitat, però, com a doctrina, el salafisme troba els seus orígens a l'escola jurídica hanbalí, fundada per Ibn Hanbal (780-855 d.C), avui predominant a la península aràbiga, desenvolupada pel teòleg medieval Ibn Taymiyya (1263-1328) i ressuscitada per Muhammad ibn Abd al-Wahab (1703-1791). Aquest últim, ja aleshores va arribar amb un pacte amb la família Saud, pel qual, a canvi del suport al seu moviment religiós ell jurava lleialtat a la família i legitimava així el seu poder polític. És important recordar que la família Saud, fundadora d'Aràbia Saudí, va fer-se amb el control de tot el territori de l'actual Estat, i reforçar el seu poder, gràcies al suport dels britànics les primeres dècades del segle XX contra l'Imperi Otomà. Més tard, a la meitat del segle, el major aliat i protector d'Aràbia Saudita passaria a ser els Estats Units d'Amèrica, a canvi del recurs més preuat de l'economia contemporània, el petroli. Com bé sabem tots, els petrodòlars del règim wahabita dels Saud han tingut molt a veure amb l'expansió de l'islam més rigorista, intolerant i retrògrad. Això significa, fins a cert punt, un factor que pot empènyer als fidels cap a la radicalització i l'extremisme violent arreu del món.

Però si no volem anar tant lluny en la història, podem encabir el salafisme gihadista (aquest sí, polític, activista i violent) en l'últim tram de la història de l'islam polític (islamisme). L'islamisme, que es refereix al conjunt de projectes ideològics de caràcter polític amb un paradigma de legitimació islàmica (Luz, 2009: 165), troba els seus fonaments teòrics en les obres del fundador dels Germans Musulmans, l'egipci Hassan al Banna (1906-1949), el seu seguidor, també egipci, Sayyid Qutb (1906-1966), el fundador del Yamaat-i Islami Abu Ala al-Maududi, de la Índia, i per a l'islam polític xiïta, en els pensaments de Mohammad Baqer al Sadr (Iraq) i Ruhollah Khomeini (Iran). La teologia de la guerra de Sayyid Qutb, un home empresonat, torturat (i com era d'esperar, amb el pas del temps, cada cop més radicalitzat) i finalment executat a Egipte pel règim de Nasser, és una de les referències que més han marcat el pensament gihadista (Burgat, 2008).

L'islamisme contemporani es pot dividir en tres períodes històrics distingibles, segons François Burgat (2017: 17-31). El primer, des de la segona meitat del segle XIX, com a moviment intel·lectual de resistència vers la colonització emprant el recurs cultural propi (l'islam) a l'espai polític, de la mà d'autors com Yamal al-Din al-Afghani, Mohamed Abduh, Rashid Rida, i més tard amb l'organització dels Germans Musulmans fundada pel ja citat Hassan al-Banna a Egipte el 1928. El segon, des de les independències dels països àrabs, on l'islamisme va centrar els seus esforços en un terreny més simbòlic, contra l'ordre polític autòcton post-colonial, en la seva majoria nacionalista àrab, secular i molt popular, considerat com a continuista en el camp cultural (per utilitzar la mateixa terminologia, i adoptar idees sorgides a Occident —nacionalisme, socialisme o secularisme). Actors recordats per la seva importància d'aquest període van ser, els Germans Musulmans d'Egipte i les seves branques arreu del món Àrab, el Front Islàmic de Salvació a Algèria, o el triomfant moviment revolucionari islamista a l'Iran liderat per l'aiatol·là Khomeini (1979). Per acabar, el tercer i actual període —sense explorar les dinàmiques establertes després de les primaveres àrabs del 2011—, en el que bona part de l'islam polític s'ha normalitzat en institucions, renunciant als seus reclams originals —el panislamisme i l'estat islàmic— sovint cooptat pel poder. No obstant això, coincidint amb l'embranchida unilateral dels EUA pel control del poder global després de la caiguda de la URSS, ens trobem també amb l'auge del salafisme gihadista, el nostre objecte d'anàlisi.

Múltiples factors expliquen l'auge del suport popular a l'islam polític arreu del món musulmà, però sobretot al món àrab, entre els quals el fracàs per part

dels règims autoritaris àrabs de seguir mobilitzant la seva població, tant per l'autoritarisme com per la incapacitat per proveir i fer progressar la regió. El fracàs del nacionalisme i socialisme àrabs, els dos pilars del projecte polític dels règims sortits de les independències, explica l'auge de l'islam polític. De totes maneres, què explica que la minoria salafista gihadista hagi guanyat tant de suport i capacitats com per desestabilitzar la regió? L'origen del salafisme gihadista, com a moviment violent revolucionari i transnacional, es troba en la guerra de l'Afganistan, a partir del suport financer, militar i logístic que van rebre els lluitadors *mujahidin* —molts d'ells estrangers—, principalment per part de l'Àrab Saudita i els EUA, per a combatre les tropes soviètiques al costat del govern comunista afganès. Vet aquí l'embrió d'al-Qaeda —la 'base', en àrab—, instal·lada a Peshawar, Paquistan, per a canalitzar molts dels lluitadors disposats a morir per a expulsar l'infidel URSS de les terres musulmanes de l'Afganistan, i liderada per Osama Bin Laden, un dels fills de l'extensa família saudí Laden, multimilionària i propietària del conglomerat empresarial del sector de la construcció, el Saudi Binladin Group. Després de la retirada soviètica, la caiguda del règim comunista i un llarg període de lluites internes i de guerra civil, el poder va ser finalment pres pels talibans, un corrent políticoreligiós fonamentalista que permetria l'establiment d'al-Qaeda al país. Per la seva banda, els lluitadors *mujahidins* estrangers retornarien als seus països, o conscients de la victòria contra l'enemic ateu rus, s'enrolarien en noves guerres en defensa de la població musulmana agredida, com per exemple a Bòsnia o Txetxènia.

Per la seva banda, Bin Laden i el seu company Aiman al-Zawahiri (originari d'Egipte), arran de l'èxit de la gihad a l'Afganistan, funden l'anomenada al-Qaeda el 1988, amb la qual pretenen portar a terme una nova lògica de combat davant dels fracassos de les lluites islamistes de les últimes dècades (els Germans Musulmans a Egipte, el Front Islàmic de Salvació a Argèlia, o el fracàs de la implantació del gihadisme a Bòsnia). Aquest canvi es refereix a l'enfocament internacionalista que tan bé va funcionar a l'Afganistan, però enlloc de dirigir-lo només cap a 'l'enemic pròxim' (el poder establert als Estats musulmans), l'objectiu principal a atacar seria a partir d'aleshores 'l'enemic llunyà' (el món Occidental) (Kepel, 2005: 94-95). El terrorisme indiscriminat cap a Occident actuaria com a recurs mobilitzador de la població, gràcies a la mediatització que oferia la globalització de la comunicació, per a la consecució progressiva de l'objectiu final —l'enderrocament del poder establert, l'establiment d'una societat islàmica i unificada sota un Estat islàmic.

Així, a la dècada dels 90 se succeeixen els atacs a les ambaixades d'EUA a Tanzània i Kenia, i després d'instal·lar-se a l'Afganistan dels talibans, tindria lloc l'atac a les torres bessones de Nova York l'11 de setembre de 2001. L'acte terrorista a sòl nord-americà desencadenà l'anomenada per George W. Bush «Guerra contra el terrorisme», a partir de la qual justificaria la invasió de l'Afganistan i després de l'Iraq. És en aquest context que van començar a multiplicar-se els atacs contra interessos occidentals, colpejant sobretot els països de l'Orient Mitjà i el Nord d'Àfrica, sense que l'estratègia d'atacar l'enemic llunyà es detingués —els atacs de l'11 de març de 2004 a Madrid i del 7 de juliol de 2005 a Londres.

Aquestes guerres iniciades pels EUA i els seus aliats degenerarien en conflictes interns caòtics amb multiplicitat de grups armats que, segons la seva adscripció a determinades ètnies, confessions o interessos, lluitarien per ocupar el buit de poder generat. Conflictes que, sense entrar en la especificitat de cadascun dels que es donen a dia d'avui a l'Orient Mitjà i el Nord d'Àfrica, han tingut continuïtat arran de les primaveres àrabs del 2011, que exigien la caiguda dels règims opressors, on no hi han faltat les intervencions militars estrangeres (no només occidentals) i les incongruències de la política exterior occidental. El caos i la destrucció, així com la pobresa i la falta d'oportunitats per a un futur digne, que ha afectat en diferents intensitats a la regió, és el caldo de cultiu per a la penetració del gihadisme. Un projecte que es nodreix a partir del patiment i la frustració de tots els pobles del món musulmà, i que utilitza qualsevol greuge a l'abast —molts d'ells, certs— per a victimitzar a la comunitat global musulmana i oferir-li una alternativa, engreixant així les seves files. Entre aquests greuges és recurrent el cas palestí, el mirall de les frustracions del món àrab, on es demostra la impunitat de l'aliat número 1 d'Occident a la regió, Israel, en aplicar un sistema d'apartheid, d'ocupació i colonització contra la població palestina.

A partir de les violències i frustracions generades al món àrab i musulmà, l'atractiu del discurs gihadista guanya pes i permet la proliferació de diversos grups de tarannà gihadista que han tingut en l'Estat Islàmic (EI) el màxim exponent, en poder consolidar un territori a cavall entre Síria i Iraq on instal·laren el seu Califat. Un infame grup armat que és fruit del desmembrament de l'exèrcit regular d'Iraq portat a terme pels EUA durant l'ocupació, i que s'ha aprofitat del patiment sunnita, fruit alhora de les polítiques repressives del poder pseudodemocràtic xiïta establert després de la invasió americana. Un grup armat que ha arribat a tenir en el seu 'millor' moment a més de 30.000

efectius militars, molts dels quals estrangers (sobretot del Magreb) amb no menys del 10% d'origen europeu (ICG, 2017), i uns ingressos mensuals de fins 80 milions de dòlars provinents de la venda al mercat negre de petroli, antiguitats, de l'extorsió, pagament de rescats, confiscació de béns (inclosos bancs) i d'impostos als ciutadans del territori sota el seu control (P. Clark et al., 2017). Un grup que ha declarat la guerra a Occident, demanant als seus seguidors d'unir-se a les seves files a Iraq i Síria, on han comès autèntiques massacres —contra minories confessionals, com la comunitat Yazidi, o contra qualsevol persona considerada 'infidel', o a cometre atacs indiscriminats als països occidentals. Un grup que, a diferència d'al-Qaeda, ha posat en pràctica el seu projecte: un Estat, almenys amb molts dels seus atributs (administració d'un territori, finançament propi, provisió de serveis públics i monopoli de la violència) suposadament islàmic, gràcies també a una forta inversió en la comunicació (propaganda), que ha atret, alhora, a moltes més persones (i no només combatents) que al-Qaeda. I per últim, un grup que, malgrat estar pràcticament derrotat pel que fa a la seva capacitat territorial, s'ha quedat per transformar-se en un grup de tàctiques guerrilleres capaç de cometre atemptats de tal magnitud que puguin desestabilitzar els països on s'ha establert.

La radicalització gihadista: un procés multidimensional amb infinitat de factors influents

Després d'aquest repàs sobre la cronologia històrica de la ideologia salafista gihadista, dels dos principals grups que la reclamen, i d'haver abordat de quina manera mobilitzen a una part de la població musulmana (molt important, ínfima), és convenient fer-se la pregunta: és la ideologia la causa del terrorisme gihadista? Per a Gilles Kepel (2016), és sens dubte la radicalització de l'islam (representat en el salafisme) el factor central que explica el terrorisme gihadista. Sense cap mena de dubte, la ideologia és un factor molt important, però, de la mateixa manera que amb els factors socioeconòmics, no és l'únic. La ideologia ens explica parcialment el terrorisme gihadista, i ens confirma alhora perquè no s'ha donat un fenomen similar amb altres comunitats ètniques/religioses/nacionals que habiten als països occidentals. Però s'ha d'anar en compte amb encerclar la comunitat musulmana, ja que la religió islàmica no explica el gihadisme; és el gihadisme que utilitza l'islam per vendre's a si mateix. El gihadisme és, a més, una ideologia que convenç, en la

majoria de casos, a persones molt poc formades en la religió islàmica. Com demostra Olivier Roy (2017), existeixen un munt de perfils de radicalitzats el *background* religiós dels quals és escàs. L'autor francès, tot i que reconeix una certa radicalització de l'islam arreu, prefereix parlar d'una 'islamització de la radicalització', on la radicalització cap a l'extremisme violent gihadista no s'explica per una radicalització religiosa, i es tracta en canvi d'una revolta generacional on l'islam representa la legitimació de la violència emprada. Així doncs, cal anar en compte amb les explicacions centrades en la dimensió cultural o religiosa de la radicalització, ja que són insuficients i perilloses (Bourekba, 2018: 12).

Al debat dels islamòlegs francesos Kepel i Roy, cal afegir el relat de François Burgat. Segons aquest últim, la manera de combatre el gihadisme és que Occident deixi de fabricar-lo, donat que vincula la popularitat del gihadisme global amb el context geopolític de la regió de l'Orient Mitjà i el Nord d'Àfrica. Com hem anticipat en paràgrafs anteriors, les guerres provocades per les potències occidentals, la incongruent política exterior i intervencionisme occidentals (suport a alguns règims dictatorials, enfrontament amb d'altres, o falta d'intervenció sensata per frenar l'escarni, per exemple, a la guerra de Síria), i les dinàmiques de dominació nord-sud que venen de lluny (almenys des de la configuració de les fronteres de la regió per part de França i Regne Unit davant de la caiguda de l'Imperi Otomà), són en molts casos realitats que engreixen el discurs del gihadisme, i li donen legitimitat i poder d'atracció cap als musulmans (i musulmanes, que també han estat i són agents, en molts casos violents, del gihadisme) d'arreu del món. En el món actual, globalitzat en tots els sentits, les agressions d'Occident ja no són impunes, i la seva població és vulnerable a la resposta, en aquest cas, en forma de terrorisme gihadista.

Llavors, amb quina lectura ens quedem per explicar el fenomen gihadista? Donem prioritat a la ideologia, a la radicalització de l'islam (Kepel), als processos psicosocials, a la islamització de la radicalització (Roy), a les dinàmiques de la globalització, el paper d'Occident i al context sociopolític del món àrab i musulmà (Burgat), o a d'altres? Segurament, totes les lectures tenen part de raó, però s'equivoquen en voler competir entre elles per aportar un factor central que destaquï per sobre dels altres.

Al final, si volem entendre la radicalització cap a l'extremisme violent gihadista, tant als països occidentals com als països musulmans, tant a societats amb un bon grau de benestar com a territoris deprimits o en conflicte violent, cal entomar-la com a un procés no lineal en el qual hi intervenen múltiples va-

riables. Un procés multidimensional perquè es veu afectat per les dimensions personal, socioeconòmica, política i religiosa (Bourekba, 2018b). En aquest sentit, un nou paradigma s'està obrint camí en el debat sobre la prevenció del terrorisme, com demostra l'informe 'Pla d'Acció per a Prevenir l'Extremisme Violent' de la Secretaria General de les Nacions Unides (24 de desembre de 2015), presentat a l'Assemblea General, que presenta una combinació de factors *push* i *pull*. Els factors *push* són les condicions que empenyen als individus cap a l'extremisme violent i el context estructural del qual emergeix, i els *pull* els factors d'atracció, entesos com les motivacions i processos individuals, explotats per tercers, que juguen un paper clau en transformar aquestes idees i greuges en accions violentes (UNSG, 2016). Així, segons el mateix informe, formen part dels primers la falta d'oportunitats socioeconòmiques, la marginalització i discriminació, el mal govern, les vulneracions de drets humans i la falta de funcionament de l'estat de dret, els conflictes prolongats i no solucionats, i el rol de les presons. Pel que fa als segons, s'hi inclouen les motivacions i experiències personals (una experiència traumàtica, el fracàs en els estudis, o entre d'altres, una història vinculada amb el crim), les narratives de victimització i greuges del col·lectiu propi (les quals són potenciades i propagades pels grups extremistes violents), el mal ús i la distorsió de les creences religioses, polítiques i de les diferències ètniques i culturals (també un mètode recurrent dels grups extremistes violents). I per últim, l'existència de xarxes (físiques o virtuals), que s'organitzen per reclutar els nous radicals. En aquest marc de factors *push* i *pull* trobem les dimensions mencionades anteriorment (personal, socioeconòmica, política i religiosa), reconeixent la tasca pluridisciplinar que requereix la prevenció del fenomen del gihadisme, i evitant l'enfrontament contraproduent entre les diferents lectures que s'han generat. És un marc, a més, que és aplicable a tots els extremismes violents, recordant, com hem dit abans, que cap ideologia o religió n'és immune.

En resum, el gihadisme es caracteritza per ser un fenomen que, com la resta d'extremismes violents, disposa d'una gran varietat de perfils, influïts de diferent manera i intensitat per una gran varietat de factors estructurals i personals, que no és aliè al marc d'un conflicte i on la ideologia juga un paper de combustible, però no sempre determinant en el salt cap a la violència, on les xarxes humanes i la capacitat de mobilització de les organitzacions extremistes violentes és cabdal. Caldria afegir que, malgrat la rumorologia popular, la psicopatologia té una capacitat explicativa limitada, és a dir, que la majoria de gihadistes no pateixen cap patologia mental (Moyano, 2018).

Bibliografia

- Bourekba, M. (2018) *Atemptats de Barcelona: reaccions, explicacions i debats pendents*, Barcelona, CIDOB
- Bourekba, M. (2018b) *De 'despistado' a terrorista: descifrar la mecánica yihadista*, a Antonio Rivera y Eduardo Mateo (eds.) *Verdaderos creyentes: Pensamiento sectario, radicalización y violencia*, Madrid, Catarata
- Burgat, F. (2008) *Islamism in the Shadow of al-Qaeda*, Austin, University of Texas Press
- Burgat, F. (2017) *Para comprender el islam político: Una trayectoria de investigación sobre la alteridad islamista (1973-2016)*, Barcelona, Edicions Bellaterra
- Garriga Guitart, D. (2015) *Yihad, ¿qué es?*, Barcelona, Comanegra
- Gómez García, L. (2009) *Diccionario de islam e islamismo*, Madrid, Espasa
- Hecker, M. (2018), *137 Shades of Terrorism. French jihadists before the courts*, Focus stratégique, núm. 79 bis, abril 2018
- Izquierdo, F. y Etherington, J. (2013) *De la revolución a la moderación. El largo camino del islam político* a Izquierdo, F. (ed.) *El islam político en el Mediterráneo. Radiografía de una evolución*, Barcelona, Cidob/Bellaterra
- International Crisis Group (ICG) (2017) *How the Islamic State Rose, Fell and Could Rise Again in the Maghreb*, Middle East and North Africa Report N°178
- Kepel, G. (2005) *Fitna: Guerra al cor de l'islam*, Lleida, Pagès Editors
- Kepel, G. (2016) *El terror entre nosotros, una historia de la yihad den Francia*, Barcelona, Península
- Moyano Pacheco, M. (2018) *Claves para comprender y afrontar la radicalización violenta* a Antonio Rivera y Eduardo Mateo (eds.) *Verdaderos creyentes: Pensamiento sectario, radicalización y violencia*, Madrid, Catarata
- Observatori per a la Prevenció de l'Extremisme Violent (OPEV) (2017) *Declaració de Barcelona: Pla d'Acció de la societat civil Euro-Mediterrània per a la prevenció de totes les formes d'extremisme violent*, disponible a <http://opev.org/wp-content/uploads/2017/05/EuroMed-PVE-Pla-d-Accio-CAT.pdf> [Consultat: 09/08/2018]
- P. Clark, C.; Jackson, K.; B. Johnston, P.; Robinson, E. & J. Shatz, H. (2017) *Financial Futures of the Islamic State of Iraq and the Levant*, RAND Corporation

- Roy, O. (2017) *Jihad and Death: The Global Appeal of Islamic State*, Londres, Hurst & Co
- Saleh Alkhalifa, W. (2007) *El ala radical del islam. El islam político: realidad y ficción*, Madrid, Siglo XXI Editores
- United Nations Secretary General (UNSG) (2016) *Plan of Action to Prevent Violent Extremism*, disponible a http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/674 [Consultat: 09/08/2018]

L'espectre nebulós del terrorisme

Joaquim Lleixà

¿Fou l'11 de setembre un tombant de la història? El pas dels anys dilueix una mica l'impacte mediàtic dels atemptats en sòl nord-americà i l'atenció s'adreça més i més cap a la conjuntura de 1989-91, punt final del «segle XX curt», en l'òptica desenvolupada per Hobsbawm. Aquesta darrera seria, ara sí, el veritable tombant històric, amb la ruptura del mur de Berlín i la descomposició poc després de la pròpia URSS; amb la rapidíssima desintegració del món bipolar que havia estructurat els decennis de la Guerra Freda. Els EUA esdevenien l'única gran potència amb possibilitats, potser, d'ordenar les relacions internacionals. Així ho creia una part substancial de les elits nord-americanes, i es preparava per actuar en conseqüència. En aquest context l'11 de setembre va suposar certament un accelerador del procés i, també, un aflorament de forces i polítiques i expectatives que venien madurant. Entre les quals, la política de guerra que afectaria tot seguit a l'Afganistan, l'Iraq, el Iemen, Líbia, Somàlia, Líban, Pakistan, l'Iran... Encara avui dia la guerra sobrevola o afecta directament aquests països. L'11 de setembre —un crim contra la humanitat— va decantar a EUA cap una orientació bèl·lica netament ofensiva, i aquesta característica ha estat una de les notes que més ha contribuït a la durada del seu impacte que arriba fins el present. Com també arriba fins ara l'assimilació entre guerra i terrorisme que es va fixar, i sembla que cronificar, aquells dies. Ho demostra assenyaladament, entre d'altres exemples, el discurs polític del President François Hollande quan tot just després dels atemptats del 13 de novembre del 2015 a París, anunciant l'estat d'emergència i el tancament de totes les fronteres del país, afirmava que els atemptats eren «un acte de guerra de l'Estat islàmic contra França». Un acte de guerra!

War on terror

Des de l'instant immediatament posterior als atemptats terroristes del dia 11, el govern nord-americà va declarar la *war on terror*, la guerra al terror, al terrorisme. En lloc d'adoptar una renovada política antiterrorista susceptible de combinar els mètodes habituals al respecte —policia, judicatura, política exterior i, complementàriament, força militar—, aquests governants van optar per una línia de conducta que posava en primeríssim pla l'ús de la força militar, les represàlies, els cops preventius: la guerra. Van veure en l'atemptat no un crim sinó una mena d'acte de guerra, com el de Pearl Harbor. Però aquí no hi havia un Estat com el japonès ni un exèrcit regular —hi havia una organització terrorista, Al Qaeda—. I no hi havia tampoc un context com el de la II Guerra Mundial.

Potser alguns van pensar, per un moment, que el camí escollit seria un altre doncs el Consell de Seguretat de la ONU va aprovar el dia següent dels atemptats i per unanimitat la resolució 1368, i una mica després la 1373, on es considerava que més aviat s'havia produït un crim i no pas un acte de guerra, i s'instava els Estats a la lluita contra el terrorisme, els imposava una sèrie de mesures policials i de prevenció (des del bloqueig de recursos financers al intercanvi interestatal d'informació) concordants amb l'objectiu —objectiu no bèl·lic— de... «mantenir la pau i la seguretat internacionals». Però no. El President Bush declararia la guerra global contra «el mal», i l'OTAN activaria per primer cop l'article 5è del seu Tractat fundacional de 1949: els Estats adherits consideraven que l'atac havia estat un atac militar a tots plegats i mancomunaven així la seva defensa. Aquesta resposta bèl·lica d'EUA, nucli del que em podríem dir la doctrina Bush, es recolliria amb certa sistematització a *The National Security Strategy for the United States* (a partir d'ara *NSS*), signada pel President el 17 de setembre del 2002, i en la subsegüent actualització de 2006¹. En paraules d'aquest text de 2002, la peculiaritat de la nova guerra es formulava així:

«Hoy redes difusas de individuos pueden traer a nuestra propia puerta el caos y el sufrimiento por menos de lo que cuesta un simple tanque. Los terroristas están

---

1. V. Bush (2002). Aquest document, *The National Security Strategy* no conté ben bé una estratègia militar ni una estratègia de defensa. Però considera, entre altres coses, les diverses circumstàncies i escenaris en els que EUA preveu utilitzar el seu poder militar i recull la doctrina al respecte.

organizados para penetrar en las sociedades abiertas y para volver el poder de las nuevas tecnologías contra nosotros.»²

De manera que

«Estados Unidos participa en una guerra contra terroristas que tiene alcance global. El enemigo no es un simple régimen político, o una persona, religión o ideología. El enemigo es el terrorismo —la premeditada y políticamente motivada violencia contra personas inocentes.»³

I aquí hi tenim el primer gran nucli de la qüestió. En aquesta *NSS* de 2002 —i més en general, en la política EUA de tots aquells anys—, se subsumeix la política antiterrorista en una política bèl·lica. En lloc d'establir davant d'aquesta realitat conflictiva descrita en les paraules citades una neta separació entre resposta bèl·lica i resposta antiterrorista —aquesta darrera és la que correspondria—, se subordina i articula la política antiterrorista en el si d'una política de guerra. Però, com escriuria Ferrajoli amb precisió uns anys després a la vista del subsegüent desastre bèl·lic a Afganistan i Iraq,

«La guerra es por naturaleza un uso de la fuerza desmesurado e incontrolado, dirigido al aniquilamiento del adversario y destinado inevitablemente, en sus formas actuales, a golpear a la población civil. El empleo legítimo de la fuerza es solamente el estrictamente necesario no ya para vencer, sino únicamente para mantener o restablecer la paz y la seguridad internacionales [...]»⁴

Des d'una altra aproximació, la de la raó pràctica, la conclusió és coincident. En efecte, les pròpies guerres d'Afganistan i d'Iraq revelen una ineficàcia aclaparant des del punt de vista de l'oposició al terrorisme, cosa aquesta que justament havia estat utilitzada, entre d'altres raons, per justificar aquestes guerres. Doncs bé, a l'Afganistan la guerra encara dura disset anys després d'aquella operació de càstig iniciada el 7 d'octubre del 2001; i a l'Iraq la invasió i la guerra iniciada el 2003 han estat el bressol de Daesh i també, junt a la contigua Síria, el sòl on s'ha desenvolupat, ara sí, una autèntica guerra contra el

---

2. Bush (2002), p.202.

3. Bush (2002), p 207.

4. Ferrajoli (2009), p.20.

gihadisme que a hores d'ara encara cueja. El gihadisme s'ha difós, a més a més, per l'Àfrica, l'Àsia i Europa. En fi, la guerra no ha pogut eradicar el terrorisme internacional, que és un fenomen difós i arrelat a molts països, globalitzat, que hauria de ser contrarestat per l'acció policial coordinada i operant amb mètodes policials (i amb altres polítiques). Aleshores tindria sentit utilitzar la força, però només aquella força adreçada a desarmar i portar els terroristes davant la justícia en qualitat de delinqüents. Alguna cosa sobre les dificultats i la ineficàcia antiterrorista d'aquesta guerra semblava albirar-se de bon començament des de la NSS del 2002:

«La batalla contra el terrorismo global es completamente diferente a cualquier otra a lo largo de nuestra historia. Se luchará en muchos frentes contra un enemigo particularmente escurridizo y se hará durante un largo período de tiempo. El avance en esta lucha vendrá dado por la acumulación continua de éxitos— unos visibles y otros no.»⁵

Guerres preventives

Des de l'inici — i de fet, des d'abans de 11 de setembre—, la guerra es volia preventiva. És a dir, hi havia la determinació de recórrer a l'acció militar abans de que les potencials amenaces anessin prenen forma i entitat. Amenaces personificades pels grups terroristes, pels Estats que acollissin aquests grups o, també, per altres considerats com a «rogue States» (Estats brètols, com es deia anys abans) o «fallits», fracassats. Tot això, a més, amb especial atenció al risc d'una possible utilització d'armes de destrucció massiva — no necessàriament nuclears— per part d'aquests grups o Estats. L'acció preventiva és habitual, i fins i tot característica, de l'acció policial i a vegades de la judicial. Però que l'acció preventiva, i ofensiva, sigui confiada a la força militar i a la seva capacitat de destrucció, és cosa altament problemàtica. I perillosa. Els neoconservadors, ara ben representats en el govern Bush, podien considerar-se satisfets perquè l'efectiva política governamental assumia l'orientació política preventiva que ells venien impulsant des de feia anys. En efecte, Paul Wolfowitz i Lewis Lilly havien fet a començaments dels anys noranta, quan tots plegats gaudien de les expectatives obertes per «the unipolar moment» postsoviètic, una proposta

---

5. Bush (2002), p.207.

estratègica adreçada a assegurar la primacia militar d'EUA, a prevenir l'ascens de competidors com ara la Xina, i a desenvolupar una línia d'atacs preventius contra Estats sospitosos d'aspirar a tenir armament de destrucció massiva (i l'Iraq d'aleshores ja hi era en el punt de mira). Pensaven que en aquella conjuntura, atesa la renovada i indiscutible hegemonia nord-americana, s'oferia una situació oportuna per tal de construir, des de la política exterior d'EUA, un sistema de relacions internacionals sense les limitacions de la Guerra Freda i concordant amb les noves possibilitats⁶. Però tingueren que esperar uns anys i, mentrestant, empènyer des de fora del govern. Fins l'arribada del govern Bush, en el que participaren de manera destacada encapçalats pel Vicepresident Dick Cheney, el Secretari de defensa Donald Rumsfeld i el seu segon Paul Wolfowitz. I precisament quan ja era públic i notori que la invasió de l'Iraq estava sobre de la taula, la NSS del 2002 recolliria, teoritzaria, el propòsit de les accions militars preventives, necessàries per accelerar els canvis arreu del món. Tot plegat basat «en la responsabilidad de liderar esta gran misión» i de la mà de «un claro internacionalismo americano que refleje la unión entre nuestros valores y nuestros intereses nacionales»⁷.

Aquest caràcter preventiu de la política bèl·lica d'EUA anava associat, d'altra banda, a un canvi en les relacions amb els aliats i les institucions públiques internacionals. En efecte, ¿quins grups terroristes i quins Estats havien de ser atacats de manera preventiva? Doncs aquells que unilateralment determinés el govern nord-americà. L'unilateralisme tindria diverses cares. De bon començament ho seria respecte dels aliats. Perquè partir dels aliats existents i tot seguit fixar els objectius i pautes militars, podia ser oportú (com en el cas d'Afganistan), però podia ser ben limitatiu (com en el cas de l'Iraq). Calia, doncs, variar el procediment en favor d'una via més unilateral: fixar, primer, els objectius i pautes militars i reunir a continuació els aliats efectivament disponibles. Com farien en el cas de l'Iraq. Un bon coneixedor durant molts anys de les interioritats de la política de seguretat nord-americana, Brzezinski, ho sintetitzava així:

---

6. Aquest conjunt d'opinions va ser patrimoni compartit pels neoconservadors del anys noranta i altres corrents republicanes. Expressió d'aquesta comunitat serien les entitats The Project for the New American Century, creada el 1997, i la American Enterprise Institute for Public Research.

7. Bush (2002), p.204-205.

«En esencia, Estados Unidos se arrogaba así el derecho a identificar el enemigo y a atacar en primer lugar, sin tratar antes de reunir un consenso internacional en torno a una definición común de la amenaza.»⁸

Unilateralitat també, i no en darrer lloc, pel que fa a les institucions públiques internacionals. En particular respecte de l'ONU i els seus òrgans. El nucli de la qüestió: la unilateralitat en assumptes bèl·lics –en aquest cas, en forma d'atac preventiu– era i és la negació del capítol VII de la Carta de la ONU⁹. Després de l'experiència de la Gran Guerra i de la Segona guerra mundial, la guerra moderna —que es dona entre Estats sobirans— va passar a ser considerada sense més com un delictes internacional. De manera que el dret internacional subsegüent va negar, i nega, radicalment la guerra, que després de Nuremberg i Tòquio és ja un crim penal. Tot just després d'Hiroshima i Nagasaki va entrar en vigor la Carta de Nacions Unides, que es proposa eradicar la guerra de la comunitat internacional i de la història humana. L'ús de la força segons la Carta, únicament estarà permès al Consell de Seguretat. I això, a més, amb una única finalitat: garantir la pau i reprimir les seves transgressions. En conseqüència, la guerra preventiva i unilateral volguda pel govern d'EUA i explícitament recollida en la NSS de 2002 era, literalment, la negació d'aquell capítol VII de la Carta. La intervenció militar a Iraq va ser il·legal. I a més, subversiva de l'ordre jurídic existent. En fi, la prohibició d'aquest atac unilateral i preventiu realitzat per un Estat és justament el nucli del capítol VII de la Carta. Aquest atac equival a una agressió, la transgressió més greu de l'ordre internacional. A la vista de la situació creada a l'Afganistan i l'Iraq, Chomsky, observador agut, ho qualificava així: aquesta orientació bèl·lica preventiva induïa a imaginar una amenaça o directament a inventar-la i, en aquestes condicions, «la guerra preventiva entra en la categoria de crímenes de guerra»¹⁰.

Així, doncs, una política de gran potència, amb derivacions de política imperial. Que no únicament es manifestava en l'unilateralisme, sinó també en el desconeixement i l'erosió del dret internacional. Ferrajoli ha posat justament l'accent en aquest aspecte i ha notat l'influx d'aquesta política en els cas de les quatre guerres d'aquells anys: la primera del Golf, Kosovo, l'Afganistan i l'Iraq. L'afirmació unilateral no era, ni de bon tros, una novetat en la política d'EUA.

---

8. V. Zbigniew Brzezinski, *El dilema de EEUU: Dominación global o liderazgo global?*, Barcelona, Paidós, 2005, p.57.

9. V. Zolo (2006), pp. 131-152.

10. Chomsky (2004), p.20.

De fet, la seva política exterior sempre ha estat una notòria barreja d'unilateralisme i multilateralisme. El propi Bill Clinton ho havia manifestat francament a l'afirmar que preferia el multilateralisme, però si es tractava dels interessos americans essencials, optava pel unilateralisme sempre que fos necessari. En les dues presidències de Bush, el unilateralisme seria més intens, es formularia explícitament en documents com ara les NSS de 2002 i 2006 i, sobre tot, es focalitzaria en l'àmbit militar i de manera particularment agressiva.

Per últim, els propis propagandistes d'aquest bel·licisme semblaven perplexos de vegades davant d'un aspecte de la seva política: la durada de la *war on terror*. I és que la guerra contra el terrorisme d'abast globalitzat, com es diu a la NSS del 2002, «es una empresa global cuya duración es imprecisa», sí; i a més a més està prevista per a «un largo período de tiempo». «Puede durar decenios», com va declarar el Vicepresident Cheney. Les guerres modernes —guerres entre Estats— tenen un límit temporal. Però aquesta bel·licositat antiterrorista, no. Potser és així perquè ben bé no és una guerra, i en tot cas no ho és entre Estats.

Però ni és guerra ni pot ser universal

El terrorisme, ¿és realment una modalitat de guerra? Per tal de referir-se al terrorisme, a la guerrilla i, més en general, a la diversitat de situacions de violència política armada arreu del món, analistes militars nord-americans van elaborar a finals dels passats anys vuitanta nocions com ara «guerra asimètrica», «guerra de quarta generació», «guerra híbrida»,... Tanmateix es tracta de conflictes polítics i socials diversos en que un Estat s'enfronta a grups armats difosos, mòbils, que defugen els fronts estables i que ni desenvolupen operacions militars convencionals. L'Estat en qüestió pretén eliminar aquest grups —es tracta d'una política bèl·lica—, i això amb independència en principi de les causes polítiques i socials que hagin originat el conflicte. I, efectivament, estem davant de formes de violència armada que han proliferat en els darrers decennis. En particular, després de la Guerra Freda i, sobretot, amb la globalització.¹¹

---

11. Mary Kaldor va utilitzar per primer cop un nou lèxic, «guerra nova» (*Las nuevas guerras. Violencia organizada en la era global*, Barcelona, Tusquets, 2001) per qualificar els conflictes bèl·lics dels anys noranta —la guerra del Golf, les dels Balcans,... —i destacar-ne les noves característiques i motivacions. El rerefons és la globalització i la superació de la Guerra Freda. A l'altre costat de l'Atlàntic, i en particular per part d'analistes del món militar com ara William Lind i altres, examinaran les «guerres asimètriques» i similars.

Els conflictes entre els dos blocs de la Guerra Freda són història, és clar. Però també els conflictes armats interestatals— les guerres modernes pròpiament dites, protagonitzades pels Estats sobirans i territorials— han disminuït dràsticament. Pel contrari, els conflictes intraestatals de caràcter violent i armat han proliferat tot contribuint a un panorama mundial de desordre. En particular ha arrelat una modalitat de terrorisme de factura transnacional, el gihadisme terrorista, que venia ja actuant des dels passats anys vuitanta —concretament contra interessos militars nord-americans— i que tindria la seva màxima expressió en l'11 de setembre del 2001.

La lectura que el govern Bush i molts altres en farien d'aquesta proliferació de situacions de violència política armada, una lectura concordant amb la NSS de 2002 i també la de 2006, es resumeix en una apreciació: hi ha una guerra global protagonitzada pel terrorisme, i en particular pel terrorisme qualificat com a internacional o, millor, transnacional. Del seguit de conflictes de «baixa intensitat» —segons la conceptualització dels analistes nord-americans dels passats anys noranta—, s'ha passat ara a una guerra planetària i antiterrorista. I això no ho entenen a la manera de Carl Schmitt que, davant Lenin i la revolució de 1917, davant les forces revolucionàries del segle XX —en particular en el període d'entreguerres—, hi veia una «guerra civil mundial». Era aquesta una metàfora filosòfica i històrica¹² que volia referir un estat d'hostilitat existencial, o si es vol, una lluita de classes internacional entre Occident i l'Est, que s'hauria acabat amb la victòria final d'Occident quan la caiguda de la URSS i la desintegració del bloc que aquesta havia liderat. És clar que aquesta hostilitat existencial podia donar pas a una guerra *stricto sensu*, però la noció «guerra civil mundial» de Schmitt està en un altre pla, un pla sostingut per la seva filosofia de la història, per la seva teoria política de l'Estat, tributària en aquet cas del *Leviathan*, de Hobbes¹³. En canvi, els analistes contemporanis que he referit abans i els propagandistes de la NSS del 2002 es mouen en un sol pla: els conflictes armats (guerrilla, terrorisme, insurgència, resistència) són una forma de guerra, avui ja de caràcter mundial; i la resposta, en nom de la llibertat, la «justícia infi-

---

12. Sobre aquesta metàfora, v. Jürgen Habermas, *¿Qué significa el socialismo hoy?*, en *New Left Review*, núm. 70, pp.88-116. Sobre un ús a meu parer acritic de la noció de «guerra civil global», v. Donatella di Cesare (2017).

13. V. Carl Schmitt, *El Leviatán en la doctrina del Estado de Thomas Hobbes*, México, Univ. Auton. Metropolitana, 1997 (1a ed. alemanya a 1938).

nita» o les «futures generacions» —com si fos una «guerra justa» medieval¹⁴—, ha de ser una resposta armada simètrica. I això a càrrec de la gran potència i els seus aliats. En definitiva, és la resposta bèl·lica en front de la conflictivitat política, social, ètnica o religiosa en els món convuls d'aquests darrers anys.

Precisament aquí, en l'equiparació entre guerra i terrorisme, hi ha un dels nuclis de la qüestió. Un nucli de significació bel·licista. Ho diré amb les paraules eloqüents d'Alberto Piris, militar professional i vinculat a estudiosos per la pau, quan afirmava, a la vista de la situació a l'Afganistan, Iraq i Palestina:

«La más conocida guerra asimétrica de la actualidad es la que ha sido definida como 'Guerra Universal contra el Terror' (GUT) por el gobierno de Estados Unidos. Aunque hay que forzar mucho la validez de la palabra guerra (del mismo modo que habría que hacerlo si se tratara de guerra contra el narcotráfico, la prostitución internacional, la explotación infantil o el sida) la obcecada insistencia de la política exterior de los Estados Unidos y la inercia de los medios de comunicación han acabado de dar sentido real a la GUT, a pesar de que ni es guerra, ni puede ser universal, ni puede acabar con el terrorismo [...]»¹⁵

L'equiparació entre guerra i terrorisme —la resposta bèl·lica davant d'un fenomen com el terrorista— s'articulava a més a més en un projecte de dominació més ampli, associat a un context militar específic. En efecte, la bel·licositat de les forces dirigents nord-americanes i el seu projecte de consolidació d'EUA com a potència hegemònica mundial no es pot deixar de relacionar, directament, amb l'existència i configuració del seu gegantí aparell militar. Perquè aquí l'hegemonia s'entén en el sentit principal que aquesta noció ha tingut des del seu ús inicial en el món grec: com a relació de domini assentada directament en la preponderància militar. No són aquests fells el lloc oportú per abordar ara la relació entre la política propugnada i l'aparell militar existent, però faré una breu al·lusió a algun aspecte de la política de defensa nord-americana en els anys de la presidència Bush. A la doctrina del «ple espectre»,

---

14. És notòria la tendència en el discurs bèl·lic oficial a emprar aquesta mena de justificacions que evoquen el món del *bellum justum*. Però també hi són en el món dels Intel·lectuals. És el cas de Michael Walzer a *Guerras justas e injustas. Un razonamiento moral con ejemplos históricos*, Barcelona, Paidós, 2005, on l'autor argumenta que en cas de «supreme emergengy» i davant del perill que representa la «encarnación del mal» decauen els límits morals i jurídics d'una acció armada que pretengui aniquilar l'enemic, encara que sigui un terrorista. El manifest *Por qué luchamos. Carta de América*, signat el febrer del 2002 per Etzioni, Fukuyama, Huntington, Walzer i altres, va en el mateix sentit.

15. Piris (2008), P. 136-137.

concretament, que formulada i operativa des dels anys precedents, continuaria així anys després (fins a l'actualitat, amb les variacions de rigor). Segons aquesta orientació les forces armades d'EUA, soles o amb aliats, havien de poder combatre arreu del món a qualsevol adversari, en qualsevol situació; i havien de poder utilitzar tota la gama d'operacions —també en l'espai exterior i en l'esfera de la informació—. Tal doctrina militar es beneficiaria, d'altra banda, d'una realitat present de feia uns anys, l'anomenada «Revolució dels assumptes militars»: les noves tecnologies que ja havien fet possible el millorament dels míssils de creuer i les bombes «intel·ligents», la informació permanent sobre les forces presents en els teatres d'operacions... L'Iraq, Bòsnia, Kosovo i Afganistan serien camps d'experimentació al respecte. Per altra banda, l'armament nuclear miniaturitzat estava disponible —la qual cosa no era una realitat nova però ara, a diferència dels anys vuitanta, s'oferia com a armament més operatiu, és a dir, com a armament «tàctic», com a «arma de teatre» més precisa en un conflicte local o regional (Orient Mitjà, Europa)—. Vital per a una política d'aquesta mena és el domini de l'espai exterior; el Sistema de Defensa contra Míssils —en la darrera versió d'aquella «guerra de les galàxies», volguda uns anys abans per Donald Reagan—, va ser aprovada formalment pel President Bush l'1 de maig del 2001. La NSS del 2002 i el 2006 i la seva previsió dels atacs de caràcter preventiu i unilateral s'articulava en aquest context i aquesta pràctica militars. En fi, les guerres preventives de la política Bush no eren precisament projectes que girassin en el buit. Descansaven en aquesta panòplia militar.

En resum, contrasta la dimensió real de l'amenaça terrorista amb l'abrupta desproporció de la resposta, una resposta bèl·lica i militar. Com a conseqüència de la política del govern Bush que he examinat, allò militar tindria un influx més notori en l'elaboració i desenvolupament de la política exterior nord-americana. De fet, el resum d'aquells anys de la presidència Bush pel que fa al tema que ens ocupa podria ser aquest: atacs preventius i altíssima despesa militar; i també una més accentuada tendència unilateralista i una concepció implícita a propòsit dels exèrcits: han de ser aquests i no la diplomàcia la principal eina de la política exterior en l'era de la globalització. Ara bé, darrera d'aquesta desproporció entre l'amenaça terrorista i la resposta bèl·lica es pot advertir, al meu parer, un impuls que brolla del món de la pròpia militarització i del propi aparell militar, impuls que és aliè a la dimensió de les amenaces realment existents. I això darrer s'ha de qualificar, d'acord amb una tradició que parteix de mitjans del segle XIX, com a militarisme. Les diverses formes de militaris-

me *stricto sensu*, sigui el que té una projecció interior com el que –i aquest és aquí el cas– es projecta a l'exterior de l'Estat, tenen un comú denominador: la utilització dels exèrcits més enllà de la funció defensiva i de seguretat. Les concepcions que hem examinat sobre la resposta bèl·lica al terrorisme poden qualificar-se ara com a orientacions militaristes, com a orientacions que, més enllà d'una política de seguretat, volen remodelar l'ordre internacional amb l'ús principal dels exèrcits i la guerra. Vet aquí una realitat amagada en la confusió entre guerra i terrorisme.

Bibliografia

- Aguirre, Mariano (2003), *La estrategia de Seguridad en la nueva época Bush: la guerra preventiva y la ideología del imperio*, en Revista Internacional de Filosofía Política, núm. 21, 7- 2003, pp.201-235.
- Bonanate, Luigi (2004), *La politica internazionale fra terrorismo i guerra*, Bari, Laterza.
- Bonanate, Luigi (2006), *Il terrorismo come prospettiva simbolica*, en Bovero, M. i Vitale, E. (eds.), *Gli squilibri del terrore. Pace, democrazia e diritti alla prova del XXI secolo*, Torí, Rosenberti Sellier/F. Istituto Piemontese Antonio Gramsci.
- Chomsky, Noam (2004), *Hegemonia o supervivència. Estats Units a la recerca del domini global*, Barcelona, Biblioteca Universal Empúries.
- Di Cesare, Donatella (2017), *Terrorismo. Una guerra civil global*, Barcelona, Gedisa.
- Ferrajoli, Luigi (2004), *Razones jurídicas del pacifismo*, ed. de G. Pisarello, Madrid, Trotta.
- Ferrajoli, Luigi (2009), *Guerra y terrorismo internacional. Un análisis del lenguaje político*, en Anuario Mexicano del Derecho Internacional, vol. IX, pp. 13-33.
- González Calleja, Eduardo (2013), *El laboratorio del miedo. Una historia general del terrorismo, de los sicarios a Al Qá'ida*, Barcelona, Crítica.
- González Calleja, Eduardo (2017), *Asalto al poder. La violencia política organizada y las ciencias sociales*, Madrid, Siglo XXI de España.
- Horvat, Srečko (2017), *El discurso del terrorismo*, pról. S. Alba Rico, Pamplona, Katakarak Liburuak.
- Piris, Alberto (2008), *Apuntes sobre la guerra asimétrica*, en Mesa, M. (comp.), *Paz y conflictos en el siglo XXI: Tendencias globales. Anuario 2007-2008*, Gaipaz/ Barcelona, Icaria, pp. 135-140.

- Podhoretz, Norman (2007), *World war IV. The long struggle againts islamofascism*, New York, Doubleday.
- Tortosa, José María (2008), *Estados Unidos y su «guerra contra el terrorismo»: continuidad y cambio*, en Mesa. M. (comp.), *Escenarios de crisis: fracturas y pugnas en el sistema internacional*, Barcelona, Icaria, pp. 255-269.
- Vanaik, Achin (2010), *Terrorismo político y proyecto imperial estadounidense*, en Vanaik, A. (ed.), *Casus belli: cómo Estados Unidos venden la guerra*, pról. De Tariq Ali, Northampton, Transnational Institute, pp. 100-122.

El foment intencionat de la por al terrorisme

Pere Brunet

És clar que la violència terrorista és un dels temes preocupants d'aquests inicis del segle XXI, i és clar que, si es manté la tendència actual d'increment de les desigualtats, la conflictivitat a nivell mundial no farà més que créixer. Però un dels principals problemes és que actualment no hi ha acord a nivell internacional ni a nivell acadèmic sobre què és terrorisme. I de fet, com bé diu el director de l'Institut Igarapé Robert Muggah (Muggah, 2016), els governs, de manera òbviament interessada, moltes vegades barregen els termes i confonen, interessadament, terrorisme amb insurgència.

El terrorisme tracta de generar terror sobre una població, una ètnia, una ideologia o sobre els seguidors d'una religió, amb una violència que s'utilitza de forma desproporcionada contra aquesta població no combatent, i que es pot considerar com l'antítesi de la violència legítima (veure el capítol de Pere Ortega, que analitza els debats sobre terrorisme, en aquest mateix llibre). El terrorisme, per tant, amb la seva voluntat d'aterrir, genera por. Però la por pot ser una trampa i un mite interessat que amaga altres interessos, hipòcrites, dels nostres dirigents. Citant (Zizek, 2015; p. 38), el sistema lliberal és intrínsecament pervers i corrupte, perquè per al seu funcionament normal s'ha de basar en els mateixos vicis que públicament deplora. I de fet, Noam Chomsky (Chomsky, 1999) diu que és un greu error dir que el terrorisme és l'arma dels dèbils, perquè, com altres formes de violència, és en primer lloc una arma dels forts i dels poderosos. El gran problema és que els poderosos també controlen els «sistemes doctrinals» de comunicació, de manera que el seu terror no compta com terror. Això és el que passa ara a totes bandes. Es creen enemics terroristes, es crea un estat d'opinió generalitzat propens a la por, s'amplifiquen les accions dels altres i, hipòcritament, es disfressen les pròpies.

Segons Timothy Snyder (Snyder, 2017), la gestió del terror i l'ús polític del terrorisme formen part d'un conjunt de pràctiques de submissió i domini que, en conjunt, configuren els actuals autoritarismes i, en paraules seves, la tirania moderna. Quan es produeix un atac terrorista, diu, cal tenir molt present que les autoritats se'n aprofiten per consolidar el seu poder. Les accions terroristes són «oportunitats» per posar fi al sistema de controls i contrapesos, per limitar o suspendre la llibertat d'expressió, i per retallar el dret a un judici just. I el foment intencionat de la por és una molt bona eina per a obtenir un grau raonable de tolerància social (fins i tot, d'acceptació) d'aquestes mesures. D'altra banda, Zygmunt Bauman (Bauman, 2016) explica que el fet de demostrar «una intenció ferma després d'un atemptat terrorista és la funció manifesta del que diuen els polítics», quan diuen que responen a la por de la gent. La funció latent del que diuen i fan, però, és ben bé la contrària: es tracta, diu, de fomentar i facilitar el procés de securització que desvia l'atenció dels nombrosos problemes i preocupacions socials i econòmics de la gent, que neixen de la seva inseguretat humana. Les respostes al terrorisme volen crear la sensació d'un estat d'excepció i de la por a l'existència d'un enemic fora de les muralles, tot refermant el paper d'escut providencial dels de dalt.

Els atacs terroristes indiscriminats, amplificats pels mitjans i les xarxes, generen una por irracional que acaba demanant més protecció, més seguretat, més securització armada. El resultat, com estem veient, acaba sent menys drets humans, menys Estat de dret, i més control estatal. Més fabricació i comerç d'armes, més armes que arriben als països inestables, i més terrorisme. Però, qui ha fabricat les armes que usen els terroristes? Qui s'enriqueix, amb la por? Podem gestionar la nostra por per a trencar el cercle de la securització?

Com veurem tot seguit, el foment intencionat de la por, basat moltes vegades en el mite del risc terrorista, facilita les respostes militaritzades al terrorisme, amb un enfoc de securització que és altament rentable per a alguns i que a la vegada acaba portant a més extremisme violent.

Sobre seguretat i risc terrorista

El concepte de seguretat (Calvo, 2015) té dues vessants: la seguretat en sentit objectiu mesura l'absència d'amenaques als valors adquirits; en sentit subjectiu, l'absència de por que aquests valors puguin destruir-se. Podríem dir que estar segur és trobar-se lliure de pors i tenir cobertes les necessitats. La seguretat,

per tant, està íntimament relacionada amb el concepte de risc (amença als valors i al nostre mode actual de vida) i amb l'absència de por. Ara bé, les amenaces, com el terrorisme, poden ser objectives o subjectives; la por, en canvi, és sempre subjectiva. Atès que la seguretat i la por (en contrast al risc) no són fàcilment mesurables, l'avaluació del risc pot ser un dels elements clau per a comprendre i avaluar objectivament el perill terrorista i el grau de seguretat. Perquè la por va lligada a la percepció que tenim del risc a morir o a ser atacats, i sabem que aquest risc és objectivament mesurable. Existeix una aproximació científica al fenomen del terrorisme que es basa en l'anàlisi i avaluació quantitativa d'aquest risc. El valor del risc terrorista es pot deduir a partir de l'anàlisi probabilista del que ha passat fins ara, amb factors de ponderació basats en el grau d'exposició i en l'estudi de la vulnerabilitat de cada persona, grup o zona geogràfica. Però cal ser curosos, perquè un dels problemes és que als mitjans de comunicació trobem una gran barreja de conceptes.

És clar que el risc es desmitifica quan s'objectivitza i quantifica. Però per a fer-ho, cal sortir de la nostra closca habitual de subjectivitat. Com diu Chomsky, quan parla de que «hi ha gent que guanya diners amb l'increment de percepció de risc», hi ha qui està interessat en fomentar aquest risc subjectiu que percebem. Cosa no massa difícil, perquè aquest risc subjectiu (percebut) depèn de possibles factors d'amplificació que inclouen les xarxes socials i el discurs polític. Kasperson (1988) explica que l'amplificació social del risc pot aparèixer en dues etapes: durant la transferència d'informació (els mitjans de comunicació, els grups culturals, les xarxes interpersonals i altres), i en els mecanismes de resposta de la societat, quan els seus diversos grups acaben presentant diferents anàlisis i conclusions a partir de les seves pròpies percepcions i agenda social. En canvi, i pel que fa al risc objectiu, hi ha tècniques estadístiques ben consolidades que permeten la seva estimació a partir de la probabilitat dels esdeveniments i de la magnitud de les seves conseqüències. En concret, el risc objectiu es defineix (Kasperson, 1988) mitjançant la multiplicació de dos termes que mesuren la probabilitat d'aparició del problema i la magnitud dels seus efectes, assumint que la societat hauria de ser indiferent cap als riscos de baixes conseqüències / alta probabilitat i cap als riscos d'altres conseqüències / baixa probabilitat, no sent-ho en canvi davant d'aquells que presenten altes conseqüències / alta probabilitat. Com veurem tot seguit, el risc terrorista, mesurat objectivament i als països del Nord, és de molt baixa probabilitat. Per tant, seguint el mètode de Kasperson, la nostra societat hauria de ser indiferent cap al risc terrorista.

Però d'altra banda, a més, el risc terrorista pot ser regional o personal. En els enfocaments de seguretat nacional, gairebé totes les anàlisis parlen de risc terrorista a nivell estatal o continental (regional, per tant). Però el meu risc personal de patir un atemptat durant aquest any, per exemple, és ínfim en comparació amb el risc regional que la meua regió pateixi un atemptat. La militarització de la seguretat se sustenta en potenciar la por basada en els riscos regionals. En canvi, les anàlisis basades en riscos objectius i personals permeten relativitzar els riscos i obren la porta a plantejaments de seguretat humana que alhora eviten els plantejaments militaritzats. En tot cas, cal acceptar que el risc és inevitable, i que el risc nul és una quimera, perquè té un cost infinit. La vida és risc, i la probabilitat de morir en algun moment durant els propers 100 anys és del 100%.

Ens enganyen quan ens mostren xifres del risc europeu, Estatal o regional. Cal personalitzar, perquè la por és personal. L'important és el risc que jo tinc (i qualsevol altra persona), durant l'any vinent per exemple, d'acabar sent ferit per un atac terrorista, així com l'anàlisi comparativa entre aquest risc i, per exemple, el risc de morir per accident o malaltia durant el mateix període. Els estudis de seguretat s'han de basar en el risc terrorista objectiu i personal.

El mite del risc terrorista

El fenomen del terrorisme es pot estudiar en base a l'anàlisi i avaluació quantitativa i objectiva del seu risc. Segons un estudi de John Mueller i Mark Stewart (Mueller, 2010), el risc de morir durant un any determinat (per exemple, l'any que ara comença) per una determinada causa es considera inacceptable si és superior a u entre deu mil, acceptable si és inferior a 1 entre un milió, i «tolerable» a zona compresa entre aquests dos límits. D'altra banda, el risc d'acabar morint durant aquest any com a conseqüència d'una acció terrorista, que no és més que la probabilitat de morir en un atemptat, es pot calcular fàcilment en base a l'extrapolació de les dades que tenim dels anys recents. Quan això es fa, els estudis ens mostren una realitat molt diferent de la que veiem cada dia als mitjans de comunicació. Les taules que ens proporciona el Centre de Recerca sobre la Globalització del Canadà són ben eloqüents (WashingtonsBlog, 2014): en base a dades del 2008, el risc anual de morir per atemptat terrorista al Regne Unit és de 1 entre un milió cent mil, i al Canadà és de 1 entre tres milions vuit-cents mil. En canvi, el

risc anual de morir per accident de tràfic és de 1 entre 23.000 i de 1 entre 13.500 al Regne Unit i al Canadà, respectivament. El risc de morir per càncer als Estats Units és de 1 entre 540 (durant aquest any, de cada 540 persones, una morirà probablement de càncer) i el risc de morir a conseqüència de les accions de guerra durant la segona guerra mundial va ser de 1 entre 221. Als Estats Units, per tant, és 33.842 vegades més probable morir de càncer que d'un atac terrorista, i 35.079 vegades més probable morir d'alguna malaltia del cor que fer-ho per haver estat objecte d'un acte terrorista. Les dades pel nostre país són del mateix ordre.

Es podria argumentar que, tot i el que mostren aquests estudis, en qualsevol moment hi pot haver un rebrot amb un increment significatiu i imprevist d'atemptats terroristes als països occidentals. Ara bé, un cop més les dades ens mostren, com veurem a continuació, que això no és el més probable. Per tant, el que ens caldria, ara i aquí, és menys militarisme i menys securització.

L'índex global de terrorisme (GTI) que elabora l'Institut per l'Economia i la Pau (IEP, 2017) es basa en l'evolució de múltiples indicadors durant els darrers 16 anys, així com en tota la informació disponible a la base de dades global sobre terrorisme (GTD) que actualment codifica un total de 170.000 incidents a 163 països que inclouen el 99,7% de la població mundial. L'índex global de terrorisme (GTI) situa cada país en una escala de 0 a 10, on el 0 representa un impacte nul del terrorisme i en canvi, 10 representa el seu màxim impacte mesurable. Aquest índex, per a un determinat país, és proporcional al nombre de morts en incidents de terrorisme inequívocs durant tot l'any. Cal tenir en compte, per tant, què entén per «terrorisme inequívoc» l'IEP. L'IEP defineix terrorisme com «l'ús amenaçat o real de la força i la violència il·legals per part d'un actor no estatal per aconseguir un objectiu polític, econòmic, religiós o social a través de la por, la coerció o la intimidació». Cal observar que aquesta definició no inclou actes de terrorisme d'estat, i que els incidents han de ser intencionals, sent el resultat d'una decisió conscient per part d'algun autor. D'altra banda, i pel que fa a la característica de «inequívoc», cal dir que, en els casos en què no hi ha informació suficient per fer una classificació correcta sobre si es tracta d'un incident terrorista dins dels límits de la definició, la base de dades codifica aquests incidents com de «terrorisme dubtós» i no es tenen en compte en el càlcul del GTI.

Segons aquest informe (IEP, 2017), des de l'any 2002, vuit de les nou regions del món han experimentat un augment del terrorisme, i Amèrica

del Nord va ser l'única regió que va experimentar una reducció. Durant els últims 15 anys, Àsia del Sud va experimentar una gran activitat terrorista, mentre que Amèrica Central i del Sud es van veure menys afectades. Com era d'esperar, el màxim increment de terrorisme es va produir a la regió de l'Orient Mitjà i l'Àfrica del Nord. A nivell mundial, els atacs contra civils van augmentar un 17% des del 2015 fins al 2016. Ara bé, a l'any 2016, els països de l'OCDE van representar un 1% de les morts globals per terrorisme. Es tracta d'un augment del 0,1% en relació al 2010.

És interessant la relació entre terrorisme i conflictes que ens mostra el GTI. L'increment de morts per terrorisme està fortament correlacionat amb l'increment de morts relacionades amb les guerres. Del 2006 al 2016, les morts per terrorisme van augmentar un 67%, mentre que les morts per conflictes armats van augmentar un 66%. Els atacs terroristes són més importants en els països afectats per conflictes, en els que l'any 2016 hi va haver una mitjana de 2,4 víctimes mortals per atac, en comparació amb els 1,3 morts per atac que hi va haver en països no conflictius. Durant els últims 17 anys, el 99% de totes les morts terroristes es van produir en països que estan en conflicte o tenen alts nivells de terrorisme polític.

El rànquing de països segons aquest índex global de terrorisme 2017 inclou, dalt de tot i pel que fa a l'any 2016, aquests 15 països: Iraq, Afganistan, Nigèria, Síria, Pakistan, Iemen, Somàlia, Índia, Turquia, Líbia, Egipte, les Filipines, la República Democràtica del Congo, Sudan del Sud i Camerun. El valor del seu GTI va de 10 (Iraq) a 6,787 (Camerun). Espanya és al lloc 85 amb un índex de 1,7. Pel que fa a l'evolució temporal dels 10 països amb més terrorisme al 2016 (IEP, 2017, pàgina 21), tots ells excepte la Índia tenen ara un índex de terrorisme molt més elevat que el que tenien. Els grans increments en països com Iraq o Líbia apareixen com a conseqüència de la desestabilització provinent de les intervencions militars a casa seva. D'altra banda, l'anàlisi de la tendència a cada país és molt informativa. A la regió del Sud-Est d'Àsia, Afganistan, amb un índex de 9,441, ha incrementat aquest índex en 3,88 unitats en el període entre 2002 i 2016, i Pakistan, amb un índex actual de 8,4, l'ha incrementat en 2,36. La situació a l'Orient Mitjà i l'Àfrica del Nord és molt greu, amb 13.512 morts a 4.732 atemptats l'any 2016 i amb increments de 5 o més unitats en el GTI, durant aquest període, a Iraq, Síria, Iemen, Líbia i Egipte. Iraq i Síria han patit el major nombre de víctimes mortals des de 2002, amb més de 60.000 i 8.000 morts, respectivament. Iemen ha experimentat el tercer major nombre de víctimes, amb més de 4.000 morts

registrats. El cas de l'Àfrica Sub-Sahariana és també alarmant, amb 15 països als 45 primers llocs i increments per sobre de les 4 unitats durant aquest període a Nigèria, Somàlia, Sudan del Sud, Camerun, República Centreafricana, Níger, Etiòpia, Mali, Txad, Moçambic i Burkina Faso. A Sud-Amèrica hi ha hagut increments d'entre 2 i 3 unitats a Veneçuela, Xile i Paraguai, i a Euràsia cal parlar d'Ucraina (al lloc 17 i amb un increment de 4,965) i del Kazakhstan (al lloc 67 però amb un increment de 2,566). En canvi, els Estats Units són al lloc 32 del rànquing amb un índex de 5,429, el Canadà és al lloc 66 amb un índex de 2,958, i Espanya es troba al lloc 85 de la llista, amb un índex de 1,7 i una disminució de 3,312.

L'any 2002, l'Orient Mitjà i el nord d'Àfrica van tenir 1.651 morts causats per 300 incidents del terrorisme (IEP, 2017). Tanmateix, el 2016, aquestes estadístiques van augmentar fins a 13.512 morts a 4.732 atacs. Iraq i Síria han patit el major nombre de víctimes mortals des de 2002 amb més de 60.000 i 8.000 morts, respectivament, i Iemen és al tercer lloc pel que fa al nombre de morts, amb més de 4.000 morts registrades. El nombre total de persones mortes per terrorisme a aquesta regió de l'Orient Mitjà i Nord d'Àfrica entre 2002 i 2016 va ser de 83.532. D'altra banda, l'Àsia Meridional va tenir un gran impacte del terrorisme l'any 2016, amb tres països entre els deu més afectats a nivell mundial: Afganistan, Pakistan i Índia. En termes regionals, és cert que hi ha hagut una lleu millora en relació al 2015, deguda a una disminució en el nombre d'atacs a Pakistan i Afganistan. Però aquesta regió va registrar un notable augment d'activitat terrorista durant els 15 anys anteriors al 2016, amb un augment que va fer passar dels 883 morts del 2002 a 53.229 morts el 2016. El nombre d'atacs també va augmentar significativament, passant de 282 el 2002 fins a 3.137 el 2016.

En canvi, si mirem els països de l'OCDE, veiem que el nombre de morts entre 1970 i 2016 és de quasi 10.000 (IEP, 2017), però que el 58 per cent d'aquestes morts es van produir abans de l'any 2000 (per tant, abans de «l'eix del mal» i la «guerra contra el terrorisme»). De fet, el nombre de morts per terrorisme l'any 2016 va ser menys de la meitat del nombre de morts de 1985. La majoria de les morts per terrorisme a aquests països de l'OCDE van ser als Estats Units, que representen més d'un terç de totes les morts des de 1970. Tanmateix, el 85 per cent d'aquestes morts per terrorisme als Estats Units es van produir als atacs de l'11 de setembre, que van matar 2.996 persones. Si els atacs de l'11 de setembre s'exclouen de l'anàlisi, els Estats Units passarien a tenir només el 8% de les morts globals. El Regne Unit va patir una quarta

part de les morts per terrorisme entre els països de l'OCDE amb aproximadament 2.400 morts entre 1970 i 2016, i la majoria d'aquestes morts van ser degudes a atacs dels grups separatistes irlandesos. D'altra banda, Espanya va patir més de 1.000 morts per terrorisme des de 1970, 70% de les quals van ser responsabilitat d'ETA. El nombre de morts per terrorisme a tot Europa entre 2002 i 2016 va ser de 2.266.

Si analitzem totes aquestes dades, la conclusió és evident. L'increment dels atacs terroristes a la societat civil en el període entre 2002 i 2016 és un fet, però no a casa nostra. Els països en risc són al Sud, lluny de les comoditats del món occidental. Només cal comparar la xifra de 83.532 morts a l'Orient Mitjà i Nord d'Àfrica o la de 53.229 morts a l'Àsia Meridional amb les 2.266 víctimes del terrorisme a Europa.

Segur que hem de tenir por i demanar més seguretat quan el nostre índex de terrorisme és 1,7 amb una tendència a la baixa? A la vista de les dades, tenir por i voler tenir més seguretat a casa nostra és immoral i vergonyós. El risc terrorista a casa nostra, si parlem de risc objectiu i personal, és extraordinàriament baix i la seva tendència és a disminuir. Segons (Kasperson, 1988), i atès que el risc terrorista és d'altres conseqüències / baixa probabilitat, la nostra societat hauria de ser indiferent cap aquest risc.

Ara bé, si objectivament veiem que estem davant un fenomen de tan baix risc, per què l'amenaça terrorista és tan present al discurs polític i als missatges dels mitjans de comunicació? La resposta ens la donen Chomsky (Chomsky, 1999) i Bauman (Bauman, 2016): el terrorisme és una idea útil, un mite interessat que amaga interessos ocults de com a mínim quatre tipus:

- Una resposta militaritzada als atacs que justifica un increment constant de la segurització i el comerç d'armes.
- La possibilitat de poder desviar l'atenció dels nombrosos problemes i preocupacions socials i econòmiques de la gent.
- El fet de refermar el paper de l'estat com a defensor dels «nostres» interessos front als «Altres»
- La possibilitat d'aplicar «polítiques extraordinàries», que suspenen o redueixen els drets democràtics a la vegada que beneficien els desitjos de les grans corporacions privades.

Les dades que acabem de presentar refermen i validen la hipòtesi que «l'amenaça terrorista» a casa nostra és un mite que és important crear i mantenir. Com altres veritats paral·leles que ens intenten «vendre», però, no deixa de ser una construcció artificial que es desfà amb l'anàlisi de les dades

objectives. Els governants inventen i amplifiquen les amenaces terroristes, de la mateixa manera que moltes vegades acaben creant enemics. Tot sigui per ajudar la indústria de la seguretat.

El negoci de la por

Les amenaces generen por. Però la por no és espontània. La por és interesada, i es promou perquè sense por no hi ha mercat de seguretat. El foment intencionat de la por, basat moltes vegades en el mite de la inseguretat terrorista, facilita les respostes militaritzades al terrorisme, amb un enfoc de segurització que és altament rentable per a alguns i que a la vegada pot acabar portant a més extremisme violent.

Com bé explica en Zygmunt Bauman (Bauman, 2016), la segurització és un truc de prestigiatador calculat perquè només sigui això: un truc que consisteix a desviar l'ansietat i apartar-la dels problemes que els governs són incapaços o són refractaris a afrontar. Però a més hi ha un altre objectiu «latent», en aquesta segurització. És aquest negoci de la por, que avui en dia cal desemmascarar més que mai. És el negoci de les armes, que es basa en el foment de la por i que creix amb l'increment d'aquestes mesures de segurització. És el negoci que fa rics a polítics i amics de polítics del primer món, el negoci que acaba venent armes a països de les zones més inestables i en conflicte del planeta.

Aquest fenomen de foment interessat de la por no és llunyà a la doctrina del «shock» de Naomi Klein (Klein, 2017). És una teoria que es va començar a estudiar a Irak, però que després es va adonar que el neoliberalisme ja l'aplicava des de feia anys. Es tracta d'aprofitar les crisis i els moments de pànic. Llavors és el moment ideal per a declarar un període breu de «polítiques extraordinàries» durant el qual es poden suspendre drets democràtics. Tot funciona, perquè la població és molt més tolerant a la imposició de mesures que limiten els drets humans i l'estat de dret quan està atemorida. Naomi Klein diu que qualsevol situació tumultuosa pot servir, si els polítics l'envolten d'un suficient grau d'histèria; però òbviament, els actes terroristes són una ocasió idònia de «shock». Klein explica que els impulsors acèrrims del lliure mercat graviten cap als moments de cataclismes perquè la realitat no apocalíptica és un terreny inòspit per a les seves ambicions anti-democràtiques. Les situacions de por, en canvi, són bones ocasions per al negoci de les grans

corporacions trans-nacionals (Hayes, 2015), per a les grans entitats financeres i per al complex militar-industrial.

Hem vist que, durant els darrers 17 anys, el 99% de totes les morts terroristes s'han produït en països que estan en conflicte o tenen alts nivells de terrorisme polític, i que el gran increment de terrorisme en països com Iraq o Líbia no és més que una evident conseqüència de la desestabilització provinent de les intervencions militars a casa seva. Però això no ha fet canviar la política dels Estats europeus. De fet, segons Jordi Calvo (Calvo, 2017), els països europeus, entre 2003 i 2014, ha venut armament a 30 països en conflicte permanent (Índia, Turquia, el Pakistan, Algèria, Indonèsia, Israel, Rússia, Tailàndia, l'Iraq, Afganistan, Líbia, Nigèria, Colòmbia, Filipines, Iemen, Líban, Etiòpia, Txad, Sri Lanka, Mali, Costa d'Ivori, Uganda, República Democràtica del Congo, Sudan, Burundi, Moldàvia, Somàlia, República Centreafricana, Nepal, Sudan del Sud) i en cap d'ells ha desaparegut la situació d'inseguretat. La venda europea d'armament a alguns d'aquests països com Turquia, el Pakistan, el Iemen, Etiòpia, Mali, Síria, Burundi, República Centreafricana i Líbia ha seguit produint-se malgrat l'empitjorament de la seva seguretat. Tot això, a pesar que tots els Estats membres estan subjectes a la legislació sobre exportacions de material de defensa i doble ús de la Posició Comuna de la UE sobre Exportacions de Tecnologia Militar i Equipaments 2008/944/PESC que no permet l'exportació d'armes (entre d'altres criteris) a països amb clares vulneracions de drets humans i del respecte del Dret Internacional Humanitari o que mostrin una situació securitària de conflicte armat. Els Estats no fan cas de la seva pròpia reglamentació de les exportacions militars, la qual cosa és un clar indicador del fet que alimentar els conflictes és un bon negoci (per a ells i per a les seves indústries militars).

La por és interessada, i és rentable. La por de molts fa rics a alguns.

Podem racionalitzar la por?

Una manera de tallar l'espiral de violència armada (terrorista i altres) i el cercle de la segurització, és racionalitzar i gestionar la nostra por. Perquè la por, irracional, que va lligada a la percepció que tenim del risc a morir o a ser atacats, minva quan s'analitza objectivament.

Nick Buxton i Ben Hayes (Hayes, Buxton, 2015) diuen que mai podrem escapar de la por, però que tampoc hem de fugir de l'acció, i que un dels

projectes polítics més importants del segle XXI consistirà en entendre la por i l'angoixa. Perquè, diuen, per a poder desenvolupar i aplicar una agenda política progressista, és necessari desentranyar aquest dens embolic d'ideologia, política i economia que estan enredant els nostres temors i amenaces.

Per tant, no és que ens haguem de plantejar si podem racionalitzar la por, sinó que, com a part d'una acció política progressista, amb visió antimilitarista, feminista, de superació del neo-liberalisme i de pau, hem de fer-ho.

Hem vist que als Estats Units, és 33.842 vegades més probable morir de càncer que d'un atac terrorista, i 35.079 vegades més probable morir d'alguna malaltia del cor que morir per haver estat objecte d'un acte terrorista. A casa nostra, i tenint en compte aquestes dades, no podem tenir por del terrorisme. Hem d'acceptar els nostres límits i saber conviure amb el risc, que mai serà nul però que hem d'objectivar. Hem de deixar de tenir por, perquè la probabilitat que morirem en algun moment al llarg dels propers 100 anys és del 100%, i la probabilitat més gran que tenim de morir l'any vinent és per fallida del nostre propi cos. A més, hem de dissenyar nous mecanismes d'anti-anti terrorisme: nous sistemes de denúncia dels pretesos sistemes d'anti-terrorisme que es basen en incrementar la segurització armada. La racionalització de la por i la presa de decisions en base a mesures científiques del risc és un d'aquests mecanismes.

Si cada matí quan sortim de casa ens concentrem un moment, pensem en la probabilitat de morir per causa natural, accident o terrorisme i analitzem els riscos associats, ben segur que no pensarem en demanar més seguretat i acabarem tenint més olfacte per detectar mites i enganys.

I de fet, l'actitud de «no tinc por» és trencadora i revolucionària. D'una banda, és un missatge descoratjador als potencials terroristes. Però d'altra banda, és un missatge clar als governs i al complex militar-industrial. Com que no tenim por, podem demanar una reducció de la seguretat armada i una reducció de la despesa militar. Com que no tenim por, podem veure «els altres» no com un perill, sinó com persones que podem cuidar i que necessiten més seguretat humana que la que ens cal a nosaltres, còmodes ciutadanes dels països del Nord. Com que no veiem els altres com un perill, podem oposar-nos fermament al comerç d'armes.

Breu conclusió

El foment de la por, que es basa en el mite del risc terrorista, promou i afavoreix les respostes militaritzades al terrorisme i una securització que a la vegada porta a més extremisme violent. A més, aquesta por intencionada és un gran negoci. La racionalització del risc i el «no tinc por», en canvi, obren la porta a tots els escenaris de cura i de seguretat humana global. En aquest sentit, pensem que el fet d'entendre la por, l'angoixa i els seus mecanismes haurà de ser central en els nous projectes polítics del segle XXI. Perquè per a poder desenvolupar i aplicar una agenda política progressista, cal necessari desentranar l'embolic interessat d'ideologia, política i economia que hi ha darrere la por.

Bibliografia

- Bauman, Zygmunt (2016), *Desconeguts a la porta de casa*, Barcelona, Arcadia.
- Calvo, J., Pozo, A., et al., (2015) *Diccionario de la guerra, la paz y el desarme*, Barcelona, Icaria. Entradas sobre «Seguridad» y «Seguridad humana».
- Calvo, J. et al. (2017), *Armes europees que alimenten conflictes - Conflictes dels que fugen els refugiats*, Barcelona, Centre Delàs d'Estudis per a la Pau: <http://www.centredelas.org/ca/publicacions/informes/3091-informe-32-armas-europeas-que-alimentan-conflictos-conflictos-de-los-que-huyen-los-refugiados-analisis-de-las-exportaciones-de-armas-desde-la-union-europea-a-paises-en-conflicto-o-tension-con-refugiados-y-desplazados-internos-2003-15>
- Chomsky, Noam (1999), *The Culture of Terrorism*, New York, South End Press
- Hayes, Ben & Buxton, Nick (2015), *The Secure and the Dispossessed*, London, Pluto Press.
- IEP (2017), *Global Terrorism Index 2017*, Sydney, Institute for Economics and Peace: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2017/11/Global-Terrorism-Index-2017.pdf> (Darrera consulta: 14/08/2018).
- Kasperson, R.E. et al. (1988), *The Social Amplification of Risk: A Conceptual Framework*, Risk Analysis Journal, DOI: 10.1111/j.1539-6924.1988.tb01168.x <https://elib.uni-stuttgart.de/bitstream/11682/7238/1/ren27.pdf> (darrera consulta, 14-8-2018).

- Klein, Naomi (2017), *Decir No no basta*, Barcelona, Paidós.
- Mueller, John & Stewart, Mark (2010), *Hardly Existential: Thinking Rationally About Terrorism*, Tampa (US), Journal of Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/articles/north-america/2010-04-02/hardly-existential> (darrera consulta, 14-8-2018).
- Muggah, Robert (2016), *Terrorism is on the rise... but there is a bigger threat*, Rio de Janeiro, Igarapé Institute: <http://www.brinknews.com/terrorism-is-on-the-rise-but-theres-a-bigger-threat/> (darrera consulta, 14-8-2018).
- Snyder, Timothy (2017), *Sobre la Tiranía*, Barcelona, Destino.
- WashingtonsBlog (2014), *The Terrorism Statistics Every American Needs to Hear*, Canadá, Global Research Centre for Research on Globalization: <http://www.globalresearch.ca/the-terrorism-statistics-every-american-needs-to-hear/5382818> i <http://washingtonsblog.com/2014/05/31747.html> (darrera consulta, 14-8-2018).
- Zizek, Slavoj (2015), *Islam y modernidad: Reflexiones blasfemas*, Barcelona, Herder.

La guerra contra el terrorisme en perspectiva

José Luis Gordillo

El 2 de març de 2007, el general Wesley Clark va ser entrevistat en el programa de TV per internet *Democracy Now!* per la prestigiosa periodista nord-americana Amy Goodman. En aquesta entrevista, el general Clark, que va ser qui va dirigir les operacions de l'OTAN contra Iugoslàvia el 1999, va explicar que poc després de l'11 de setembre de 2001 va anar al Pentàgon a veure a un general amic que treballava a l'equip de Donald Rumsfeld, aleshores Secretari de Defensa dels EUA. Aquesta persona li va dir que el govern de Bush II ja havia pres la decisió d'atacar l'Iraq. «Per què?», va preguntar Clark, «és que potser hi han trobat proves de la implicació d'Iraq en els atemptats de l'11-S?», «no, no, no, en absolut,» li va respondre el seu amic; «aleshores, per què volen atacar l'Iraq?», va insistir Clark, «doncs no ho sé!», li va etzibar el seu l'amic.

Al cap de dues setmanes, quan ja havia començat la intervenció nord-americana contra l'Afganistan, Clark va tornar al Pentàgon i va tornar a visitar a la mateixa persona. «Què, encara volen atacar l'Iraq?», li va preguntar, «molt pitjor que això: volen atacar set països en cinc anys!», li va respondre l'amic. A continuació aquest li va ensenyar un memoràndum que havia agafat de la taula del despatx del Secretari de Defensa, on efectivament es deia que els anys següents es volia atacar a Iraq, Líban, Sudan, Somàlia, Líbia, Síria i Iran.

La guerra contra el terrorisme a la pràctica

Aquesta confessió de Clark és molt més que una anècdota perquè és correspons, amb quasi total exactitud i deixant de banda l'incompliment dels terminis anunciats, amb allò que va succeir en els anys posteriors al 2001.

Recordem: Iraq va ser envaït i ocupat el 2003, Líban va ser atacat i parcialment ocupat el 2006 per l'exèrcit israelià (*de facto*, l'exèrcit del 51 estat dels EUA, per dir les coses de forma clara, entenedora i sense embuts); Somàlia va ser bombardejada pels EUA el 2007, i el 2008 va començar l'anomenada «Operació Atalanta» amb la finalitat, es va dir, de combatre la pirateria i, de pas, controlar militarment el golf d'Aden, un indret molt important pel que fa al transport marítim del petroli; Líbia va ser atacada pels EUA i els seus aliats el 2011 i Síria de manera oberta i explícita (perquè de forma encoberta ja ho havia estat molt abans) a partir de 2014; Sudan va ser objecte d'una intervenció més política que militar, la qual va tenir com a resultat la seva partició en dos nous Estats: un tutelat pels EUA i l'altre per la Xina; i pel que fa a l'Iran, és l'únic de la llista que encara no ha estat atacat, malgrat que tant EUA com Israel van estar a punt de fer-ho en diversos moments durant la primera dècada d'aquest segle; no obstant això, Iràn ha estat i és objecte de dures sancions econòmiques que Obama va retirar i Trump ha tornat a imposar. I totes aquestes intervencions imperialistes s'han fet (amb l'excepció relativa de Líbia, relativa perquè Gaddafi feia dècades que estava acusat de finançar i recolzar grups terroristes) amb la cobertura ideològica de la guerra contra el terrorisme.

Populisme antiterrorista

S'ha de recordar que tot això ens afecta molt intensament a nosaltres perquè en totes les intervencions esmentades ha participat l'Estat espanyol directament o indirectament, sigui envia'n tropes o sigui permeten l'ús de les bases militars estrangeres que hi ha al seu territori. I els dirigents polítics espanyols (i els catalans, bascos i gallecs) ho han fet sempre en el nom de tots els ciutadans espanyols perquè, segons ells, tot el que fan no és res més que representar la voluntat d'aquells que els han escollit.

En termes absoluts i pel que fa a les grans decisions sobre la política de defensa, això no és cert. Espanya, des de la transició, arrossega un problema greu de legitimació social de la política exterior i de defensa. No obstant això, tampoc estan tan allunyats de la realitat si parlem en termes de minories àmplies. Deixant de banda el cas de l'Iraq, que va despertar una immensa oposició social, a Espanya el suport popular a les altres intervencions no ha estat marginal: ha oscilat entre el trenta, quaranta o cinquanta i escaig per

cent, depenent de la guerra de la qual estiguem parlant. Una mica menys, tanmateix, que el suport que han rebut en els EUA i altres països occidentals, en general bastant més elevat.

Aquest suport popular s'ha aconseguit gràcies a una propaganda fonamentada en la idea que tot això era necessari per posar fi al terrorisme d'inspiració islàmica, a qui els governs occidentals hi han atribuït l'autoria de la major part dels atemptats ocorreguts en diverses metròpolis occidentals, la qual cosa, per cert, també ha estat decisiva per l'increment espectacular de la islamofòbia i del vot a l'extrema dreta que d'ella en fa un important reclam electoral.

Al mateix temps, i amb un suport popular igual o encara més elevat, s'han aprovat a els EUA, Gran Bretanya, França, Espanya i altres països occidentals noves lleis antiterroristes, les quals s'han aplicat sobretot a persones de religió musulmana, que augmenten l'autoritarisme i l'arbitrarietat dels governs i les seves policies, per la via de retallar allò que podem anomenar drets fonamentals *antirrepresius* (dret a la vida, dret al secret de les comunicacions, dret a la presumpció d'innocència, dret a no ser detingut arbitràriament per la policia, dret a no ser objecte de tortures i maltractaments, dret a un judici amb totes les garanties, etc.) en nom de la seguretat. Dit d'un altra manera: molts ciutadans dels països occidentals han renunciat a una part substancial dels seus drets i llibertats perquè creuen que, d'aquesta manera, els governs els hi garantiran més seguretat enfront dels terroristes. Es tracta del mateix discurs ideològic amb el qual tradicionalment s'hi ha legitimitat les dictadures.

Antiterrorisme i *fake news*

Això ens porta a la tercera reflexió suggerida pel relat de Wesley Clark.

El suport popular a les intervencions políticomilitars i a les retallades dels drets *antirrepresius*, s'ha obtingut gràcies a la manipulació i a la instrumentalització de l'opinió pública per part dels governs occidentals, sigui enganyant-la descaradament, sigui sobredimensionant l'amenaça terrorista o sigui fent acusacions interessades sobre l'autoria dels atemptats sense tenir proves per fonamentar-les i tampoc sense esperar a les conclusions de les investigacions policials i judicials, les quals sovint quan s'acaben apunten en direccions molt diferents de les assenyalades en un primer moment pels governs.

L'exageració de l'amenaça terrorista és molt evident. Com ha escrit l'autor de *best sellers* i historiador Yuval Noah Harari, qualsevol europeu o nord-americà té moltíssimes més probabilitats de morir per culpa de la diabetis, els atacs de cor, la contaminació o els accidents de trànsit, que no pas per un atemptat terrorista (a *21 lecciones para el siglo XXI*, Debate, Barcelona, 2018, pàg. 181). Malgrat això, des del 2001 aquesta sembla ser la principal amenaça a les nostres vides.

Sobre els enganys massius d'origen governamental, el cas més estudiat i conegut és el de la guerra de l'Iraq. Des de la tardor de 2001 fins a la primavera de 2003, els dirigents nord-americans van afirmar que Saddam Hussein havia estat un dels conspiradors de l'11-S, atès que des de feia anys era un aliat d'Osama Bin Laden i d'Al Qaeda, amb l'objectiu de fer creure a l'opinió pública que era necessari envair i enderrocar el règim de l'Iraq com a venjança per l'11-S i per evitar nous atacs terroristes als EUA i a Europa, cosa que era molt factible gràcies a les (inexistents) armes de destrucció massiva que el dirigent iraquíà podia posar en les mans dels terroristes islàmics.

D'aquesta manera es va aconseguir que el 58% dels estatunidencs donessin suport a la invasió de l'Iraq a la primavera de 2003 (després aquest suport va anar minvant a causa del caràcter desastròs d'aquesta operació políticomilitar). Aquest procés d'engany i manipulació de l'opinió pública a gran escala ha estat minuciosament estudiat per Enrique Bocardo Crespo a *La política del negocio. Cómo la Administración Bush vendió la guerra de Iraq* (Horsori, Barcelona, 2011).

Un altre cas evident d'engany i manipulació són els atacs amb àntrax de l'octubre de 2001, que van ocórrer als EUA tres setmanes després de l'11-S. El govern de Bush II, sense investigar res, va acusar Bin Laden, Al Qaeda i a Iraq de ser-ne els autors, però l'investigació que va dur a terme l'FBI va concloure (això sí: sis anys després, perquè les bones investigacions volen temps) que el seu responsable va ser en Bruce Edward Ivins, un reputat microbiòleg que feia vint anys que treballava en un laboratori de l'exèrcit dels EUA. No se'l va poder processar perquè Ivins va aparèixer mort al seu domicili el 29 de juliol de 2008 (vegeu *El País*, 2 d'agost de 2008).

Un tercer cas sonat d'engany massiu va ser el que va protagonitzar el govern espanyol del Partit Popular arran dels atemptats a Madrid de l'11 de març de 2004. Sense haver començat cap investigació i sense proves de cap classe, el govern encapçalat per José Mª Aznar va afirmar primer que havien estat ETA i després Al Qaeda. Tant l'Audiència Nacional com el Tribunal

Suprem de l'Estat espanyol, en canvi, van concloure que no havia estat ni ETA ni Al Qaeda, sinó un grup jihadista local sense connexió orgànica amb Al Qaeda.

Per tant, ni ETA ni Al Qaeda van tenir res a veure amb l'11-M; ni Bin Laden ni Iraq van tenir res veure amb l'atac amb àntrax de 2001; i el règim iraquí encapçalat per Sadam Hussein ni tenia armes de destrucció massiva ni mai va tenir res a veure amb Al Qaeda, ni molt menys amb els atemptats de l'11-S.

De fet, cap dels set països esmentats més amunt van tenir res a veure amb els atemptats de l'11 de setembre de 2001; tampoc Afganistan: mai hi ha hagut cap prova feaent sobre la suposada implicació del règim dels talibans en ells.

En realitat és difícil establir relacions entre l'11-S i qualsevol país del món, atès que disset anys després encara s'ha de complir allò que deia la Resolució 1368 del Consell de Seguretat de l'ONU, aprovada el 12 de setembre de 2001. En ella es condemnaven els atemptats i s'instava a tots els Estats membres de NN.UU. a col.laborar per tal de sotmetre a l'acció de la justícia als «autors, organitzadors i patrocinadors» dels atacs de l'11-S. Gairebé dues dècades després, cap persona ha estat jutjada i condemnada en un judici amb garanties (i subratllo aquesta frase perquè això és molt important) com a autor, organitzador o patrocinador dels famosos atemptats. Aquests atemptats, en nom dels quals es va declarar la guerra contra el terrorisme, són literalment encara avui uns crims sense culpables.

Què ha estat aleshores la guerra contra el terrorisme?

La pràctica de la guerra contra el terrorisme ens permet afirmar que aquesta ha estat fonamentalment una gran campanya de màrqueting polític, destinada a obtenir suport popular a les guerres d'agressió i a les retallades de drets que han impulsat el governs occidentals. Sovint, el suport popular s'ha obtingut recurrent a veritables tàctiques de *guerra psicològica* dirigida contra la pròpia població.

Per poder acabar de fonamentar bé aquesta resposta hem de retrocedir al moment de la declaració de la guerra contra el terrorisme. Aquesta la va fer el president George W. Bush el 16 de setembre de 2001 i, en ella, va caracteritzar l'esmentada guerra com una guerra llarga, molt llarga, perquè duraria més d'una generació; d'abast planetari, perquè el seu camp de batalla era el món sencer; i que anava dirigida, no solament contra Al Qaeda, sinó contra

un concepte abstracte anomenat el «terrorisme internacional i/o mundial» i els Estats que el patrocينaven. El mateix Bush va reblar el clau en la seva compareixença del 20 de setembre de 2001 davant el Senat i el Congrés, quan va dir de forma clara i nítida: «[...] *la nostra guerra comença amb al-Qaeda però no acabarà fins que cada grup dedicat al terrorisme mundial hagi desaparegut*».

Així doncs, des del principi, es tractava d'acabar, ni més ni menys, que amb el «terrorisme mundial», és a dir, es tractava d'acabar amb un concepte abstracte i indeterminat, perquè, quins eren aquests grups i Estats? La primera resposta la va donar l'Administració Bush referint-se a la seva llista d'organitzacions terroristes, una llista que ja s'havia començat a elaborar en els temps de l'Administració Clinton i que es caracteritzava per la seva llargària i heterogeneïtat. La llista «d'estats patrocinadors de terrorisme», en canvi, l'anaven fent sobre la marxa: un dia esmentaven Afganistan, l'altre Iraq i un tercer dia Síria, Iràn, Corea del Nord o Cuba.

L'única cosa que tenien en comú tots aquests grups i Estats era, en primer lloc, que no tenien res a veure amb l'11-S i, en segon lloc, que havien estat motejats pel govern dels EUA com a «terroristes» i «patrocinadors de terrorisme» perquè així ho havia decidit el propi govern dels EUA.

La guerra contra el terrorisme ha permès als EUA, i a la resta de governs occidentals, intervenir militarment allà on ho considerin convenient al·legant que persegueixen terroristes o patrocinadors de terroristes qualificats prèviament com a tals per ells mateixos.

Si hi ha un element empíric feient que permet parlar de la guerra contra el terrorisme com una campanya de màrqueting polític dels governs occidentals, aquest és la decisió *schmittiana* (de Carl Schmitt, *kronjurist* del III Reich alemany) d'atribuir-se a si mateixos la capacitat de definir en cada moment què és terrorisme i què no és terrorisme. Òbviament, aquesta grollera operació propagandística podria haver estat fàcilment desemmascarada pels grans mitjans de comunicació, però aquests van optar per repetir com a lloros la propaganda governamental.

Per què la guerra contra el terrorisme?

La perspectiva que donen els anys transcorreguts des del 2001 permet constatar a aquesta pregunta sense especular gaire; només cal recordar allò que han fet EUA, Gran Bretanya, França i els seus aliats.

Les intervencions politicomilitars que han protagonitzat les potències occidentals han estat a dues de les tres principals zones petrolieres del planeta: Orient Mitjà/Nord d'Àfrica i Conca del Mar Caspi/Àsia Central. Això s'ha fet després que diversos membres de l'Administració Bush, començant pel seu vicepresident Richard Cheney, mostressin preocupació per les conseqüències de l'esgotament del petroli.

Richard Cheney, en qualitat de director executiu d'Halliburton i per tant abans d'accedir al càrrec de vicepresident, va impartir una conferència el novembre de 1999 a l'Institut del Petroli de Londres, en la qual va explicar: «[...] alguns estimen que la demanda mundial de petroli sofrirà un augment d'un 2% anual durant els propers anys, mentre que simultàniament es produirà un declivi mínim d'un 3% en la producció per l'esgotament de les actuals reserves. Això vol dir que pel 2010 necessitarem de l'ordre de 50 milions de barrils addicionals cada dia. D'on sortirà aquest petroli?». Tot això després de recordar que: «El petroli és una cosa única i per això és un recurs natural tan estratègic. No estem parlant aquí de sabó en escates o de roba de pa sucat amb oli. L'energia és una cosa veritablement fonamental per a l'economia mundial.» Per reblar el clau amb aquesta contundent afirmació: «El petroli és la base i fonament sobre el qual s'assenta tot l'edifici de l'economia mundial» (podeu llegir el text de la conferència a: https://www.crisisenergetica.org/staticpages/pdf-rtf/Dick_Cheneys_speech-Traduccion.pdf).

Conseqüentment amb aquesta preocupació, el primer que va fer Richard Cheney quan va ocupar el càrrec de vicepresident, el gener de 2001, va ser constituir un grup d'estudi sobre la seguretat energètica dels EUA. Per la mateixa raó, el *Quadrennial Defense Review Report*, publicat el 30 de setembre de 2001, tres setmanes després dels atemptats de l'11-S, diu molt clarament que els EUA han de controlar les «àrees crucials del planeta» que són les que fan possible «l'accés als mercats i als recursos estratègics clau». La mateixa idea, per cert, es repetirà als Informes de 2006, 2010 i 2014, així com a l'*Estratègia de Defensa Nacional* de 2002 i 2008.

A més a més, l'Administració Bush va encarregar poc després a Robert L. Hirsch, un físic de molta anomenada, un informe, que es va fer públic el 2005, el títol del qual ho diu tot sobre el seu contingut i sobre les angoixes d'aquell govern d'antics directius i empleats d'empreses petrolieres: *Assolint el zenit de la producció mundial del petroli: impacte, mitigació i gestió del risc*.

Sentien tanta angoixa per aquest tema que el 9 de maig de 2007, un any abans de la fallida de Lehman Brothers i que el preu del barril de petroli

arribes als 150 dòlars, el President George W. Bush va aprovar la *National Security Presidential Directive* nº 51, en la qual es diu que el president dels EUA «coordinarà» els tres poders de l'estat en cas «d'emergència catastròfica», sent aquesta «un incident, sense importar la seva ubicació geogràfica, que produïxi nivells extraordinaris de desastre massiu, dany o pertorbació que afectin severament a la població dels EUA, la seva infraestructura, medi ambient, economia o funcions de govern». Segons la mateixa directiva, l'autoritat que ha de decidir quan s'està davant d'una «emergència catastròfica» és el mateix president dels EUA. La directiva té, a més a més, uns annexos secrets.

A partir d'aquí podem completar la resposta a la pregunta formulada en el títol d'aquest epígraf: la guerra contra el terrorisme permet als governs occidentals intervenir militarment allà on ho considerin convenient per tal de garantir, entre altres coses, la seva seguretat energètica, al·legant que persegueixen terroristes qualificats previament com a tals per ells mateixos.

I acabem afegint aquesta *coda* final: també els hi permet augmentar l'autoritarisme i la discrecionalitat de les policies i els exèrcits, amb les quals esperen poder fer front al malestar social provocat per les moltes crisis generades pel final de l'era del petroli abundant. Però, ho aconseguiran?

Mesures per combatre l'extremisme gihadista

Pere Ortega

El terrorisme, després d'haver produït alguns atemptats, ha omplert de preocupació la població i els Estats europeus. Tant és així que els estats han emprès accions i mesures de tot tipus per intentar erradicar-lo. Unes mesures que, en general, han estat dirigides a buscar la seguretat mitjançant els mateixos mètodes que sempre han utilitzat els estats: enduriment dels protocols jurídics, ordenances policials i militars de control i vigilància dels espais públics que retallen drets i llibertats ciutadanes. Mesures que de forma particular han estat dirigides contra la població de religió musulmana per considerar-la portadora del radicalisme violent que es persegueix. Unes formes de combatre l'extremisme que, en lloc d'apaivagar-lo, poden tenir un efecte contrari i encendre'l més perquè, si les mesures van dirigides contra la població migrant musulmana, provoquen restriccions i agressions als seus drets i donen peu a una reacció que pot afavorir l'extremisme.

Diverses són les causes que generen frustració entre la població musulmana (tractades en el capítol de Xavier Mojal) que resideix a Europa, en especial entre el jovent, atès que el jovent és el sector de la societat que aspira a més expectatives de canvi en el seu projecte de vida. Unes il·lusions i expectatives que en moltes ocasions es veuen frustrades, unes vegades per raons de tipus estructural i unes altres per raons de tipus cultural.

Les estructurals, per exemple, es poden produir quan un o una jove, finalitzats els seus estudis o degut a un fracàs escolar, es troba a l'atur i amb fortes dificultats per trobar feina, cosa que comporta veure frustrades les seves expectatives de futur. Un atur que també pot afectar altres membres de la seva família. Uns joves que poden pertànyer a famílies desestructurades,

que viuen en barris perifèrics degradats sense equipaments d'esbarjo. Barris dormitori que més aviat semblen guetos on els joves passen hores al carrer sense altre suport que el que reben dels companys del barri. Uns joves que es troben desprotegits, no integrats i, degut a unes condicions personals o psicològiques, poden amb facilitat rebre influències d'amics o d'imams que des de mesquites, també des de webs, fan proselitisme del gihadisme violent. Joves que poden acabar culpabilitzant la societat on viuen de la seva marginalitat. Marginalitat que els pot empènyer a cometre petits delictes i entrar en presó, lloc que pot esdevenir una escola de radicalització on trobar arguments per emprendre el camí de l'extremisme violent.

Les raons culturals no són de menys importància, i es fan visibles en els migrants de religió musulmana quan veuen com la seva identitat no es reconeguda en els països d'acollida. Països on és freqüent la discriminació cultural que s'evidencia en el rebuig a l'ús del vel de les dones musulmanes o per la dificultat d'obrir mesquites per practicar la seva religió. Uns i unes joves que se senten humiliats, quan no rebutjats, per prejudicis culturals dels països d'acollida, mentre veuen com els europeus gaudeixen de millors condicions de vida. Fet que els fa sentir «anormals» o ciutadans de segona classe, mentre que els europeus són els «normals», els genuïns, els autèntics ciutadans. Uns i unes joves que veuen els greuges que pateixen els seus compatriotes en els països de procedència, sotmesos a dictadures on no es respecten els drets humans, alhora que són governats per unes elits corruptes, amigues i sostingudes pels països occidentals. Aleshores, la humiliació barrejada amb la marginació provoquen un desarrelament que els fa sentir estranys i no acollits fins a generar rebuig o odi a la societat on viuen.

Una joventut musulmana que veu com després d'un atac gihadista en sòl europeu es declara la guerra. Com França després dels atacs a la sala Bataclan de París (13/11/2015), on el Govern va respondre llençant bombardejos sobre ciutats en poder del Daesh, a Raqqa, Síria. Com si allà no hi hagués població civil no combatent i innocent que patirà les conseqüències de l'atac. O veu com es dona suport militar o s'ataca un dels bàndols enfrontats en les guerres en països de religió musulmana, que veu que allà on viu es declara un estat d'emergència amb l'exèrcit patrullant pel carrer amb mesures de vigilància que retallen drets i llibertats fonamentals que, en especial, afecta els musulmans; que veu com es decreta una llei antiterrorista que genera repressió i estigmatització per a la gent de la seva comunitat; que escolta com en determinats mitjans s'igualava el terrorisme a l'islam.

Uns i unes joves europeus de religió musulmana, de procedència africana o de l'Orient Mitjà, que han vist les seves condicions de vida agreujades per la crisi de 2008, que estan a l'atur, vivint en condicions marginals, i que reben el rebuig de la societat/estat d'acollida. És des d'aquests paràmetres que cal entendre la seva revolta i que alguns d'ells s'apunten a opcions mil·lenaristes o nihilistes que els ofereix el gihadisme que els assegura un «paradís» aquí o, si més no, en el més enllà.

És a dir, no hi ha un determinisme cultural: l'islam o la religió musulmana, sinó que la radicalització que empeny joves europeus de primera, segona o tercera generació de persones migrades i cultura musulmana a apuntar-se al gihadisme és un fenomen relacionat amb la no integració en la societat d'acollida. No integració que està delimitada per la manca d'alguna de les dimensions descrites i que es concreten en:

- falta de papers que regulin la seva residència;
- falta de reconeixement a la seva cultura i religió;
- dificultats per accedir al mercat de treball;
- degradació dels espais i barris on viuen amb manca d'equipaments que donin cobertures socials i culturals a les seves necessitats;
- falta de drets polítics, per exemple, no tenir accés al vot o gaudir de l'acolliment d'institucions.

Una barreja de condicions –polítiques, socials, laborals, culturals i personals– que unides a la manca de condicions d'igualtat amb la resta de la població fa créixer entre la comunitat musulmana europea la sensació que existeix un sentiment antiislàmic, de discriminació, de xenofòbia i de racisme. Sentiments que són explotats per radicals i extremistes gihadistes per justificar la violència contra els occidentals.

* * *

Una qüestió molt generalitzada en la societat occidental és que s'està perdent el sentit de la «responsabilitat» de viure en cohesió social. Ningú se sent responsable del que passa al seu voltant, a la nostra societat i molt menys en cultures més llunyanes. Així, el que passa a la resta del món és difós, inhòspit, estrany, ja siguin catàstrofes, conflictes, guerres, inclòs l'extremisme violent, del qual es considera que no es té cap responsabilitat. Perquè la culpa sempre és dels altres, quan en tots els conflictes les responsabilitats estan repartides amb més o menys grau entre les parts que s'enfronten.

Sens dubte la comunitat musulmana europea juga un paper clau en erradicar les idees que empenyen a la violència alguns dels seus membres. Però, alhora, és també la societat d'acollida la que deu desenvolupar polítiques encaminades a integrar i cohesionar aquests aquestes persones nouvingudes provinents d'altres cultures per evitar el problema del desarrelament, la marginalitat i la seva possible radicalització.

Així, en lloc que els Estats busquin la seguretat a través de mitjans policials o militars i solament es preocupin de perseguir i erradicar el delictes, les polítiques governamentals s'haurien de dirigir a practicar la cura de la població, amb especial atenció cap a aquells sectors més vulnerables on més impacten les desigualtats socials. Cura en la cerca de treball, habitatge, prestacions socials i culturals que facilitin la integració i la convivència dins de la diversitat, evitant la «securitització», nou terme que ens envaeix basat en la por a l'estrany, al diferent. Cura que passa per combatre la publicitat enganyosa d'alguns mitjans que emeten missatges d'inseguretat envers els diferents. Mentides sobre la inseguretat que generen «pors» i són aprofitades pels qui volen convertir la seguretat en negoci. Com ara aixecar barreres, murs i mesures de vigilància tant en l'espai públic com en el privat, i construir barris, ciutats o Estats fortificats amb cossos de seguretat privats i públics per protegir-se dels altres, dels diferents, dels que provenen d'altres llocs. Considerant perillós i pernicios per a la nostra societat el que és desconegut. Mesures en busca d'una seguretat total que no existeix.

Aleshores, en lloc de seguir fent la guerra contra un enemic difús com són el gihadisme i el terrorisme, s'ha de treballar per la inclusió, la cohesió social i la integració de les persones migrades, amb especial atenció als musulmans que viuen a Europa. També cal anar a les arrels del conflicte que ha donat lloc al gihadisme, causes d'un extremisme violent que provenen de múltiples factors dels quals no estan exempts de responsabilitat Europa i el món occidental. Que per fer-los front caldran mesures multidisciplinàries que no passen per retallar llibertats i drets, ni tampoc per incrementar les accions bèl·liques sobre els grups gihadistes, sinó al contrari, per mesures d'integració més eficaces que permetin el desenvolupament de les pràctiques culturals dels migrants a Europa i sobretot, acabar amb els conflictes i guerres que assolen els països de l'Orient Mitjà.

Prevenir les accions terroristes i, en cas de produir-se, com reduir el seu impacte

Les principals accions per emprendre la prevenció i/o transformació dels conflictes i els possibles atacs terroristes han d'anar dirigides a:

- Combatre el discurs islamòfob a partir d'observatoris governamentals que facin un seguiment dels discursos d'actors socials, religiosos i polítics.
- Establir mecanismes que impedeixin que els mitjans de comunicació es converteixin en difusors de notícies falses, en creadors de mites que sustenten la confrontació o la incitació a l'odi, la divisió i la polarització.
- Impedir l'aparició de barris gueto que afavoreixin la marginació.
- Implicar a les organitzacions socials en l'elaboració de respostes o solucions als diversos problemes que genera la diversitat per facilitar la convivència.
- Utilitzar metodologies de treball social de mediació, participació i reconciliació.
- Incorporar valors de respecte a la diversitat afavorint el respecte i en contra de tota discriminació per raons d'origen, cultura, religió, gènere, opció sexual o creença.
- Promoure l'ús ètic de les xarxes socials.
- Donar suport a les activitats de grups locals i elaborar un programa d'activitats de sensibilització per promoure els valors de la cultura de la pau i la noviolència.
- Crear equips de coordinació de seguretat entre personal policial, sanitari, bombers i organitzacions socials.
- Evitar modificacions legislatives, tant d'enduriment del codi penal com de retallada de drets civils, sota la influència del dolor i l'horror dels atemptats terroristes.
- No apostar per la repressió o la vulneració de drets humans o civils en els plans d'acció contra el terrorisme.
- Establir una regulació molt restrictiva en la tinença d'armes per part del personal civil.
- Establir un protocol per als mitjans de comunicació sobre com abordar els actes terroristes, quines imatges i missatges utilitzar per evitar pors i l'estigmatització de col·lectius determinats.
- Impulsar la participació de les organitzacions locals de la societat civil en la reconstrucció postatemptats dels espais afectats pel terrorisme.

- Impulsar organismes i programes que afavoreixin la restauració de la convivència social, la reconciliació i l'esclariment de la veritat.
- Crear equips interdisciplinaris que treballin per evitar la radicalització de futurs extremistes violents.
- Prevenir amb vigilància el proselitisme gihadista en les presons.
- Prevenir amb vigilància els factors de risc en les pràctiques religioses en les mesquites.
- Aplicar mesures formatives en el sistema educatiu sobre els factors de risc per evitar radicalitzacions entre la joventut.
- Aplicar mesures jurídiques i de vigilància per detectar la promoció de l'extremisme violent en les xarxes socials.
- Crear organismes de col·laboració i intercanvi de informació entre administracions locals, regionals, estatals i internacionals.

En l'àmbit de política exterior i de les relacions internacionals dels Estats també caldrà aplicar:

- Mesures diplomàtiques per ajudar a la democratització i respecte dels drets humans en els països de religió musulmana.
- Reducció de les relacions comercials desiguals que afavoreixen a Europa en front dels països del sud de la Mediterrània i Orient Mitjà.
- Mesures diplomàtiques per la transformació dels conflictes armats a l'Orient Mitjà per la via de la negociació.
- Suport perquè sigui Nacions Unides l'organisme encarregat en buscar les sortides als conflictes existents i no abonar polítiques unilaterals d'estats o organismes militars.

* * *

La humanitat viu en una casa comuna que anomenem món. Un món que, en el segle XXI, per efectes de la globalització, s'ha convertit en interdependent. En aquesta nova situació els conflictes violents persisteixen heretats d'un passat convuls: colonialisme, guerra mundial, guerra freda, globalització neoliberal, guerres contra el terrorisme. Conflictes dels quals l'extremisme violent gihadista és hereu. Per transformar els conflictes, no queda altre remei que reordenar les polítiques i conduir-les cap la coexistència entre cultures, buscant cohesió social, respecte mutu i convivència en la casa comuna que és el món. No fer-ho serà persistir en més extremismes violents i més guerres.

En la manifestació de Barcelona del 26 d'agost de 2017, organitzada després dels atemptats del 17 d'agost, un dels crits més repetits va ser «Vostres guerres, nostres morts». Crit que demanava aturar les guerres a l'Orient Mitjà amb un contundent «No a la guerra» i amb altres proclames com: «No tenim por», «No a la xenofòbia», «No a la venda d'armes». També es repetia que no es volien retallades a les llibertats a l'Estat espanyol. Demandes que demostraven que la ciutadania reclamava al Govern espanyol que no donés suport militar als atacs i bombardejos i no es venguessin armes als països que estan implicats en les guerres d'Orient Mitjà. Es tractava d'una denúncia dels governs europeus per ser còmplices d'unes guerres que eren la causa dels atemptats de Barcelona i d'altres ciutats d'Europa. Uns reclams que es poden resumir en un missatge: cal dialogar per fer possibles les paus.

Les ciutats de Barcelona i Cambrils patiren un greu atemptat gihadista l'agost de 2017 que sacsejà la societat catalana i espanyola. Aquest tipus d'atac ja s'havien produït anteriorment en altres indrets d'Europa, atacs que sobretot colpegen als països del món àrab i alguns de l'Àfrica subsahariana i del sud-est asiàtic. Aquests atacs terroristes a Catalunya han empès a diversos analistes a fer reflexions al voltant del fenomen de l'extremisme violent i el terrorisme transnacional. El Centre Delàs d'Estudis per la Pau ha volgut contribuir, des de la perspectiva de la cultura de pau, a obrir un camp de reflexió sobre aquesta nova forma de terrorisme. Es tracta de poder entendre el perquè de la mundialització d'aquest fenomen.

Obrir aquest camp de reflexió, pensem, pot ser útil per entendre, no solament el fenomen de l'extremisme violent, sinó també per què el «terrorisme transnacional» és, avui, preocupació principal dels estats occidentals i figura de manera destacada com la primera amenaça en les seves estratègies de defensa nacional, tant dels Estats Units, com de tots els seus aliats, entre ells, l'estat espanyol.